

Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства та
природокористування
Навчально-науковий інститут економіки та менеджменту
Кафедра суспільних дисциплін

07/10-87М

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до підготовки
семінарських занять та самостійної роботи
з дисципліни

«СОЦІОЛОГІЯ»

для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
за освітньо-професійною програмою «Психологія»
спеціальності 053 «Психологія»
денної та заочної форми навчання

Рекомендовано
науково-методичною радою
з якості ННІЕМ
Протокол № 5 від 28.01.2026 р.

Рівне – 2026

Методичні рекомендації для підготовки семінарських занять та самостійної роботи з дисципліни «Соціологія» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за освітньо-професійною програмою «Психологія» спеціальності 053 «Психологія» денної та заочної форми навчання / Шевчук Т. Є. – Рівне : НУВГП, 2026. – 86 с.

Укладач:

Шевчук Т. Є., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри суспільних дисциплін.

Відповідальний за випуск: Сокаль В. А., к.пед.н., доцент, доцент, в.о. завідувача кафедри суспільних дисциплін.

Керівник групи забезпечення спеціальності 053 Психологія Шпак С. Г., к.пед.н., доцент, доцент кафедри суспільних дисциплін.

Попередня версія методичних вказівок: 036-115; 036-116

© Т. Є. Шевчук, 2026

© НУВГП, 2026

Зміст

Мета і завдання навчальної дисципліни	4
Обсяг і структура навчальної дисципліни "Соціологія"	6
Тематичний зміст лекційного курсу, семінарських занять та самостійної роботи	7
Плани та завдання до семінарських занять	14
Тема 1.	14
Тема 2.	23
Тема 3 - 4.	34
Тема 5.	43
Тема 6.	51
Тема 7-8.	60
Тема 9	69
Тематика рефератів та есе	75
Засоби проведення поточного і підсумкового контролю знань.	76
Критерії оцінки знань студентів	80
Література	82

Мета і завдання навчальної дисципліни

«Соціологія» є дисципліною, яка навчає здатності осмислювати і описувати соціальні явища, прогнозувати розвиток соціальних процесів, формувати науковий світогляд та ін. Знання основ соціології дозволяє владним структурам, політичним партіям, вченим і рядовим громадянам діяти усвідомлено, науково прогнозуючи можливі наслідки своїх кроків. Оволодіння майбутніми фахівцями знаннями з соціології є необхідною складовою частиною їх загально-професійної освіти.

Мета дисципліни:

1. Сформувати у студентів систему знань про основні поняття соціології, історію її становлення у світі та в Україні.
2. Усвідомити сутність соціального життя та соціальної структури суспільства, опанувати методiku сучасного соціологічного аналізу суспільних відносин.
3. Ознайомити студентів з науковими перспективами у галузі соціології.

У результаті вивчення курсу студент повинен:

знати: історію формування предмета соціології, головні цілі використання соціологічного знання; отримати чітке уявлення нього; основні типи соціальних зв'язків, соціальних інститутів, їх види та функції; основні елементи соціальної структури; розуміти природу соціальних груп, знати їх класифікацію; знати характеристику спільностей, аналізувати причини, етапи та шляхи подолання конфліктів; характеристику змісту, форм та витоків соціального контролю; основні принципи побудови програми соціологічного дослідження; основні методи збору соціологічних даних: анкетного опитування, експертного опитування, інтерв'ю, аналіз документів, спостереження, соціального експерименту;

вміти: пояснити, що таке особистість, охарактеризувати основні фактори, які формують особистість у процесі соціалізації, описати механізм соціалізації; визначити поняття соціального статусу та соціальної ролі індивіда, мати уявлення про процес рольового конфлікту; описати механізм соціальних відхилень, девіантної поведінки та соціального контролю; визначати сутність соціальної

дії та соціальних відносин; визначати поняття «соціальний процес», виділяти основні види процесів: диференціації, інтеграції, мобільності, соціального конфлікту та уміти їх проаналізувати; здобути навички самостійного проведення соціологічних досліджень з найбільш актуальних проблем сучасного життя і практичного ефективного використання їх результатів.

Основні **завдання** дисципліни: формування цілісного уявлення про специфіку, об'єкт і предмет соціологічного знання, історію зарубіжної та вітчизняної соціології, перспективи її подальшого розвитку; набуття навичок організації і проведення конкретно-соціологічних досліджень і практичного ефективного використання їх результатів; вивчення елементарної соціальної структури та основ соціальної поведінки.

**Обсяг і структура навчальної дисципліни
"Соціологія" для студентів спеціальності
053 Психологія**

Назва змістових модулів і тем	Денна/заочна форма				
	лекції	семінари	індивідуальна робота	самостійна робота	всього
Змістовий модуль 1. Загальні питання історії та теорії соціології. Суспільство як соціальна система.					
Тема 1. Об'єкт, предмет, функції, структура, категорії соціології. Взаємозв'язок соціології з іншими науками про суспільство та людину.	2/-	2/2		6/9	10/11
Тема 2. Передумови виникнення та етапи розвитку світової та вітчизняної соціології.	2/-	2/-		6/9	10/9
Тема 3. Суспільство як соціальна система.	2/-	1/-		6/9	9/9
Тема 4. Соціальна структура суспільства її складові елементи та теорії.	2/	1/2		6/9	9/11
Разом змістовний модуль 1	6/-	6/4		24/36	38/40
Змістовий модуль 2. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії. Методика та техніка соціологічних досліджень.					
Тема 5. Соціологія особистості	2/-	2/2		6/9	10/11
Тема 6. Соціологія праці та управління колективом	2/-	2/-		6/9	10/9

Тема 7-8. Соціологія сім'ї та родини. Соціологія освіти.	2/-	2/2		8/18	12/20
Тема 9. Методологічні основи конкретно-соціологічного дослідження. Методи збору соціологічної інформації	2/2	2/-		16/8	20/10
Разом змістовний модуль 2	8/2	8/4		36/44	52/50
Всього годин	16/2	14/8		60/80	90

Форма семестрового контролю – залік.

Навчальний курс "Соціологія" складається з двох модулів і передбачає вивчення їх протягом одного семестру.

Курс включає такі форми роботи:

- лекційні та семінарські заняття;
- виконання контрольної роботи;
- самостійна робота над окремими темами і питаннями визначеними викладачем;
- індивідуальні, консультативні заняття під керівництвом викладача;
- залік за програмою.

Тематичний зміст лекційного курсу, семінарських занять та самостійної роботи

Змістовий модуль 1. Загальні питання історії та теорії соціології. Суспільство як соціальна система.

Тема 1. Об'єкт, предмет, функції, структура, категорії соціології. Взаємозв'язок соціології з іншими науками про суспільство та людину.

Соціологія як соціогуманітарна наука. Об'єкт, предмет та суб'єкт соціології. Дискусії щодо предметного поля соціологічної науки. Функції соціології. Ідеологічний вплив соціології. *

Соціологія як генералізуюча наука. Сутність та специфіка соціологічного аналізу суспільства.

Тема 2. Передумови виникнення та етапи розвитку світової та вітчизняної соціології.

Проблеми періодизації розвитку світової соціологічної думки. Протосоціологія: головні персоналії.* Історичні, соціокультурні та теоретичні передумови виникнення соціології як самостійної науки. Етапи розвитку соціології (за М. Елброу): основні напрямки та їхні представники.

Вітчизняна соціологія: історія становлення та розвитку (друга половина XIX – початок XXI ст.). Історичні, соціокультурні та теоретичні передумови виникнення вітчизняної соціології. Доля соціології в російській імперії. Радянська соціологія як репресована наука. Особливості становлення та розвитку української соціології. Соціологія в Україні часів незалежності: проблеми та перспективи розвитку. Вітчизняна соціологія в умовах пандемії COVID – 19. * Місія вітчизняної соціології в умовах війни Росії проти України*.

Тема 3. Суспільство як соціальна система.

Соціологічні уявлення про суспільство. Закони розвитку суспільства. Суспільство як система. Визначення суспільства. Основні ознаки суспільства. Основні концепції виникнення суспільства. Співвідношення понять «суспільство», «держава», «громадянське суспільство».

Основні методологічні підходи до розгляду суспільства. Індустріальне та постіндустріальне суспільство. Сучасний світ: постіндустріальне (інформаційне) суспільство. Глобальні проблеми сучасного суспільного розвитку. *

Тема 4. Соціальна структура суспільства її складові елементи та теорії.

Структурні елементи суспільної системи. Соціальні підсистеми, їх елементи та взаємодія. Соціальна структура як предмет соціологічної теорії. Типи соціальної структури. Статусно-рольова структура суспільства і груп. Види соціальних підструктур (етнодемографічна, соціально-територіальна, організаційноуправлінська, професійно-посадова, соціально-трудова, сімейнопобутова, політична).

Соціальна стратифікація та мобільність, її типи (соціальна, політична, економічна, професійна). Механізми стратифікації. Сучасні тенденції соціальної стратифікації та соціальної нерівності.

Змістовий модуль 2. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії.

Методика та техніка соціологічних досліджень.

Тема 5. Соціологія особистості.

Сутність понять «людина», «індивід», «особистість». Соціальна природа людини. Соціальна структура особистості. Структурні елементи особистості: фізіолого-біологічний, психологічний та соціологічний. Типи особистості. Соціальна складова особистості (цінності, ціннісні орієнтації, потреби, інтереси, норми поведінки та спілкування, установки, мотиви діяльності).

Рівні інтеграції індивіда в суспільство: соціально-економічний, функціональний, нормативний і міжособовий.

Соціалізація: сутність, поняття, механізми. Фази соціалізації: соціальна адаптація та інтеріоризація. Первинна та вторинна соціалізація. Виховання як складова соціалізації. Теорії соціалізації.

Соціальна активність як особлива якісна характеристика особистості. Особа та група. Самосвідомість, соціальний статус, система соціальних ролей.

Потреби, їх роль у життєдіяльності людини. Інтереси, їх види. Мотивація як чинник саморегуляції поведінки, види мотивації. Теорії особистості. Теорія статусу та рольової поведінки. * Т. Парсонс про систему координат діяльності. *

Тема 6. Соціологія праці та управління колективом.

Сутність, завдання та категорії соціології праці. Індустріальна соціологія – початок сучасного етапу розвитку соціології праці. Сучасні світові тенденції розвитку сфери праці. Поняття, структура та закономірності розвитку трудового колективу. Сутність та функції управління трудовим колективом.

Методи управління колективом. Соціальне управління колективом і менеджмент. Керівник у системі управління трудовим колективом. Проблема конфлікту в трудових колективах.

Тема 7. Соціологія шлюбу та родини.

Шлюб як об'єкт соціологічного дослідження. Шлюб в Україні. * Альтернативні форми шлюбу. Родина (сім'я) як соціальний інститут.

Типи сімей. Соціальні функції сім'ї. Внутрішньо-родинні відносини. Конфлікти в сім'ї. Розлучення та їх наслідки.

Тема 8. Соціологія освіти.

Предмет і об'єкт соціології освіти. Структура соціології освіти. Соціальні функції та соціальні принципи освіти. Стан і проблеми світової та вітчизняної освіти на сучасному етапі. Модернізація вищої освіти в Україні. Перспективи розвитку системи освіти в ХХІ ст. і у післявоєнний час.

Тема 9. Методологічні основи конкретно-соціологічного дослідження. Методи збору первинної інформації .

Поняття та види соціологічного дослідження. Програма конкретно-соціологічного дослідження. Вибірка у соціологічному дослідженні. Соціальний моніторинг.

Опитувальні методи збору первинної соціологічної інформації: анкетування; соціологічне інтерв'ю. Соціологічне спостереження. Соціологічний експеримент. Аналіз документів. Метод експертної оцінки. Соціометричне опитування.

Теми семінарських занять		
№ з/п	Назва теми	
Змістовий модуль 1. Загальні питання історії та теорії соціології. Суспільство як соціальна система.		
1.	Тема 1. Об'єкт, предмет, функції, структура, категорії соціології. Взаємозв'язок соціології з іншими науками про суспільство та людину. 1. Соціологія як соціогуманітарна наука. 2. Об'єкт, предмет та суб'єкт соціології. 3. Дискусії щодо предметного поля соціологічної науки. 4. Функції соціології. 5. Ідеологічний вплив соціології.*	2
2.	Тема 2. Передумови виникнення та етапи розвитку світової та вітчизняної соціології. 1. Проблеми періодизації розвитку світової соціологічної думки. 2. Протосоціологія: головні персоналії.*	2

	<p>3. Історичні, соціокультурні та теоретичні передумови виникнення соціології як самостійної науки.</p> <p>4. Етапи розвитку соціології (за М. Елброу): основні напрямки та їхні представники.</p> <p>5. Вітчизняна соціологія: історія становлення та розвитку (друга половина XIX – початок XXI ст.). Історичні, соціокультурні та теоретичні передумови виникнення вітчизняної соціології. 6. Радянська соціологія як репресована наука.*</p> <p>7. Особливості становлення та розвитку української соціології.</p> <p>8. Соціологія в Україні часів незалежності: проблеми та перспективи розвитку.</p> <p>9. Вітчизняна соціологія в умовах пандемії COVID – 19.*</p> <p>10. Місія вітчизняної соціології в умовах війни Росії проти України.*</p>	
3.	<p>Тема 3-4. Суспільство як соціальна система. Соціальна структура суспільства її складові елементи та теорії.</p> <p>1. Соціологічні уявлення про суспільство. Закони розвитку суспільства.</p> <p>2. Суспільство як система. Концепції виникнення суспільства.</p> <p>3. Співвідношення понять «суспільство», «держава», «громадянське суспільство».</p> <p>4. Основні методологічні підходи до розгляду суспільства.</p> <p>5. Індустріальне та постіндустріальне суспільство. Сучасний світ: постіндустріальне (інформаційне) суспільство.</p> <p>6. Глобальні проблеми сучасного суспільного розвитку.</p> <p>Структурні елементи суспільства як системи. 2. Типи соціальної структури.</p> <p>3. Статусно-рольова структура суспільства і груп.</p> <p>4. Види соціальних підструктур (етнодемографічна, соціально-територіальна, організаційноуправлінська, професійно-посадова, соціально-трудова, сімейнопобутова, політична).</p> <p>5. Соціальна стратифікація та мобільність, її типи (соціальна, політична, економічна, професійна). Механізми стратифікації.</p> <p>6. Сучасні тенденції соціальної стратифікації та соціальної нерівності.</p>	2

Змістовий модуль 2. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії. Методика та техніка соціологічних досліджень.		
4.	<p>Тема 5. Соціологія особистості.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Сутність понять «людина», «індивід», «особистість». 2. Соціальна природа людини. 3. Соціальна структура особистості. Структурні елементи особистості: фізіолого-біологічний, психологічний та соціологічний. 4. Типи особистості. Соціальна складова особистості (цінності, ціннісні орієнтації, потреби, інтереси, норми поведінки та спілкування, установки, мотиви діяльності). 5. Рівні інтеграції індивіда в суспільство: соціально-економічний, функціональний, нормативний і міжособовий. 6. Соціалізація: сутність, поняття, механізми. 7. Фази соціалізації: соціальна адаптація та інтеріоризація. Первинна та вторинна соціалізація. 8. Виховання як складова соціалізації. Теорії соціалізації. 9. Соціальна активність як особлива якісна характеристика особистості. Особа та група. 10. Самосвідомість, соціальний статус, система соціальних ролей. 11. Потреби, їх роль у життєдіяльності людини. 12. Інтереси, їх види. 13. Мотивація як чинник саморегуляції поведінки, види мотивації. 14. Теорії особистості. Теорія статусу та ролі поведінки. 15. Т. Парсонс про систему координат діяльності. 	2
5.	<p>Тема 6. Соціологія праці та управління колективом.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Сутність, завдання та категорії соціології праці. 2. Індустріальна соціологія – початок сучасного етапу розвитку соціології праці. 3. Сучасні світові тенденції розвитку сфери праці. 4. Поняття, структура та закономірності розвитку трудового колективу. 5. Сутність та функції управління трудовим колективом. 6. Методи управління колективом. 7. Соціальне управління колективом і менеджмент. 8. Керівник у системі управління трудовим колективом. 9. Проблема конфлікту в трудових колективах. 	2

6.	<p>Тема 7. Соціологія шлюбу та родини.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Шлюб як об'єкт соціологічного дослідження. Шлюб в Україні. * 2. Альтернативні форми шлюбу. 3. Родина (сім'я) як соціальний інститут. 4. Типи сімей. 5. Соціальні функції сім'ї. 6. Внутрішньо-родинні відносини. 7. Конфлікти в сім'ї. Розлучення та їх наслідки. <p>Тема 8. Соціологія освіти.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Предмет і об'єкт соціології освіти. 2. Структура соціології освіти. 3. Соціальні функції та соціальні принципи освіти. 4. Стан і проблеми світової та вітчизняної освіти на сучасному етапі. 5. Модернізація вищої освіти в Україні. 6. Перспективи розвитку системи освіти в ХХІ ст. і у післявоєнний час. * 	2
7.	<p>Тема 9. Методологічні основи конкретно-соціологічного дослідження. Методи збору первинної соціологічної інформації.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Поняття та види соціологічного дослідження. 2. Програма конкретно-соціологічного дослідження. 3. Вибірка у соціологічному дослідженні. 4. Соціальний моніторинг. 5. Опитувальні методи збору первинної соціологічної інформації: анкетування; соціологічне інтерв'ю. 6. Соціологічне спостереження. 7. Соціологічний експеримент. 8. Аналіз документів. 9. Метод експертної оцінки. 10. Соціометричне опитування. 	2
Всього 14 год.		

Плани та завдання до семінарських занять

Змістовий модуль 1. Загальні питання історії та теорії соціології. Суспільство як соціальна система.

Тема 1. Об'єкт, предмет, функції, структура, категорії соціології. Взаємозв'язок соціології з іншими науками про суспільство та людину.

План заняття.

1. Соціологія як соціогуманітарна наука.
2. Об'єкт, предмет та суб'єкт соціології.
3. Дискусії щодо предметного поля соціологічної науки.
4. Функції соціології.
5. Ідеологічний вплив соціології.*

Розпочати вивчення теми слід, перш за все, із визначення походження самого терміну "соціологія". Соціологія — наука, яка вивчає людське суспільство і поведінку людей у соціальних обставинах. Об'єктом соціологічного пізнання виступають соціальні зв'язки і соціальні відносини. Предмет чітко окреслює сферу і мету дослідження. Відтак, предметом соціології є діяльність особи, соціальних спільнот та різноманітних верств людей у суспільному житті.

Нині існує більше 100 дефініцій соціології. Це пов'язано з різним підходом до трактування предмета соціології. Одні трактування підкреслюють об'єктивний характер соціальної дійсності, отже, ідею об'єктивної закономірності; інші на перше місце виводять активний фактор у соціальних відносинах (суб'єкт дії, дійову особу), виділяючи поняття соціальної спільноти як основоположної категорії соціологічного аналізу. Структура соціології представлена загальнотеоретичною соціологією, соціологічними теоріями середнього рівня (спеціальні теорії), емпіричною соціологією.

З'ясовуючи структуру соціології, варто вказати, що соціологія — це система знань, а відтак, наявність стійких зв'язків між елементами, що утворюють цілісність, є найважливішою властивістю системи.

Готуючи відповіді на питання до семінарського заняття, слід звернути увагу на категорії в соціологічній науці відображають властивості об'єктивної реальності, яка була виділена практикою людей і стала об'єктом даної науки і пояснити найпоширенішу категорію соціології соціальне.

Щодо функцій, які соціологія здійснює у суспільстві, виділимо найважливіші:

– теоретично-пізнавальна (пов'язана з вивченням закономірностей соціологічного розвитку, тенденцій зміни різних соціальних явищ і процесів);

– практично-перетворювальна (зумовлена участю соціології у виробленні практичних рекомендацій щодо поліпшення ефективності управління різними соціальними процесами);

– світоглядно-ідеологічна (завдяки їй соціологія бере участь у формуванні наукового світогляду).

Дати визначення наведених термінів і понять: соціологія, мікросоціологія, мікросоціологія, об'єкт соціології, предмет соціології, фундаментальна соціологія, прикладна соціологія, теорії середнього рівня, категорія "соціальне", методи соціології, функції соціології.

Питання для обговорення.

1. В чому полягає відмінність між об'єктом та предметом науки?
2. Проаналізуйте категорії соціології. Поясніть сутність соціального.
3. Чи можна соціологію вважати універсальною наукою? Аргументуйте.
4. Наведіть приклади теорій середнього рівня. В чому полягає їх специфіка?
5. Яку роль у суспільстві виконує сучасна соціологія? Визначте її функції.

Контрольні питання.

1. Дайте визначення соціології як науки.
2. Які структурні елементи суспільства вивчає соціологія?
3. В чому полягає сутність теорії трьох рівнів Р.Мертонна?
4. Яку структуру має соціологічна наука?
5. Який існує зв'язок соціології з іншими суспільними і

гуманітарними науками?

б. З якою метою соціологія вивчається у вузах?

Вибрати правильні відповіді на запитання тестів.

1. Суть теоретичної функції соціології полягає у:

1. перетворенні соціальних інститутів;
2. зборі первинної соціальної інформації;
3. поширення впливу на свідомість і поведінку людей з метою формування їх певних соціальних якостей;
4. поновлення та збагачення соціологічного знання в розробці концепцій, ключових понять і категорій соціології на основі досліджень соціальної дійсності.

2. Прогностична функція – це:

1. визначення методів виникнення соціальної реальності;
2. прийняття управлінського рішення;
3. обґрунтування наукової перспективи розвитку особистості, спільноти, соціальної групи, суспільства;
4. отримання і систематизування соціологічної інформації.

3. Яке з положень найбільш правильно визначає місце соціології в системі суспільних наук?

1. соціологія є складовою частиною соціальної філософії;
2. це самостійна наука, яка має свій науковий інструментарій;
3. соціологія не може існувати без висновків інших наук;
4. соціологія розкриває соціальні аспекти трудової поведінки людей.

4. Вкажіть на функцію соціології, що засвідчує її здатність до вироблення процесів та явищ:

1. пізнавальна;
2. науково обґрунтованих прогнозів про тенденції розвитку соціальних інформаційна;
3. прогностична;
4. організаційно технологічна.

5. Вкажіть на рівень соціологічного знання, до якого відносять спеціальні та галузеві соціологічні теорії:

1. теорії середнього рівня;
2. емпірична соціологія;
3. загально соціологічні теорії.

Виконати практичні завдання:

Завдання 1. За допомогою соціологічної уяви, яку демонструє Е.Гідденс наведіть приклад будь-якого соціального явища чи події. (*фрагмент твору Е.Гідденса додається*).

"Як постав сьогоднішній світ? Чому умови нашого життя так відрізняються від тих, за яких жили наші батьки й діди? В якому напрямку відбуватимуться зміни в майбутньому? Ці питання становлять щонайактуальніший інтерес для соціології — наукової галузі, яка, з огляду на сказане вище, має відігравати роль у новітній інтелектуальній культурі.

Соціологія — це вивчення соціального життя людини, груп людей та суспільств. Це надзвичайно цікава й захоплююча справа, оскільки йдеться про нашу власну поведінку як суспільних істот. Поле соціологічних досліджень надзвичайно широке — від аналізу випадкових зустрічей між окремими індивідами на вулиці й до вивчення глобальних соціальних процесів.

...Соціологія показує, що треба мати набагато ширший погляд на те, чому ми є такі, які ми є, і чому ми поводимося так, а не інакше. Вона вчить нас, що те, що ми сприймаємо як природне й неминуче, добре або істинне, може й не бути таким, і що наші «нахили» формуються під потужним впливом історичних та суспільних сил".

...Соціологічна уява вимагає від нас передусім уміння *«мислити себе» поза звичним перебігом особистого повсякденного життя, щоб поглянути на нього по-новому*. Уявіть собі таку просту дію: ви п'єте чашку кави. Що ми можемо сказати щодо такої начебто нецікавої дії з соціологічної точки зору? Надзвичайно багато. По-перше, ми зауважимо, що пити каву — це не просто тамувати спрагу. Пиття кави має символічну цінність і є невід'ємним елементом нашої повсякденної суспільної діяльності. Часто ритуал, пов'язаний з питтям кави, має набагато більшу вагу, ніж сам акт споживання напою. Двоє людей, домовляючись про зустріч за кавою, мабуть, більше зацікавлені у тому, щоб зійтися й погомоніти, а не в тому, що збираються пити. Власне, в усіх відомих нам суспільствах споживання їжі й напоїв є нагодою для соціального спілкування та здійснення ритуалів. Ця тема взагалі багата на матеріал для соціологічного вивчення.

- а) По-друге, кава — *наркотик*, який містить у собі кофеїн, що збуджує діяльність мозку
- б) конкретно-соціологічні дослідження;

. Проте тих, хто надуживає кавою, більшість *людей* західної культури не сприймає як *наркоманів*. Подібно до алкоголю, кава вважається суспільно прийнятним наркотиком, тоді як маріхуана — ні. Проте є суспільства, які терпимо ставляться до споживання маріхуани чи навіть кокаїну, але не

схвалюють споживання ані кави, ані алкогольних напоїв. Соціологи прагнуть з'ясувати причини таких контрастів.

По-третє, індивід, який випиває чашку кави, прилучається до надзвичайно складної структури суспільних та економічних відносин, що пронизує увесь світ. Виробництво, транспортування та розподіл кави вимагають безперервного здійснення ділових операцій та укладання контрактів між людьми, що живуть за тисячі кілометрів від споживача кави. Вивчення таких глобальних трансакцій є важливим завданням соціології, оскільки багато аспектів нашого життя сьогодні визначаються впливами та комунікаціями, що діють у масштабах усього світу.

І, нарешті, кожен індивідуальний акт споживання кави зумовлюється тривалим процесом попереднього суспільного та економічного розвитку. Разом із багатьма іншими, нині звичними складовими компонентами західної дієти - такими ж чай, банани, картопля та білий цукор — каву стали широко споживати лише з кінця дев'ятнадцятого сторіччя. Хоча цей напій походить із Середнього Сходу, проте його масове споживання в Європі поширилося під час західної колоніальної експансії, особливо активно здійснюваної півтора століття тому. Фактично вся кава, яку споживають у країнах Заходу сьогодні, завозиться із територій (Південної Америки та Африки), колонізованих європейцями. Отже, її аж ніяк не можна вважати природною складовою західної дієти".

Джерело: Е.Гіденс. Соціологія /Пер. з англ. Наук, редактор перекладу О. Іващенко. - К., 1999. - С. 16-/9

Завдання 2. Визначте три рівні структури соціологічної системи знань. Дайте відповідь, до якого рівня відносяться нижче наведені теорії:

- а) теорії, що займаються вивченням конкретних проблем суспільного життя;
- б) теорії про закони розвитку та відтворення окремих соціальних спільно г (місто, село);
- в) теорії, що вивчають фундаментальні наукові проблеми, пов'язані з формуванням знань про соціальну діяльність;
- г) галузеві соціологічні теорії;
- д) теорії методики та техніки конкретних соціологічних досліджень;
- е) теорії, що аналізують окремі елементи соціального механізму.

Завдання 3. Дайте відповідь на поставлене питання. Обґрунтуйте свою відповідь, використовуючи конкретні соціологічні категорії, попередньо давши їм визначення: соціальне, соціальне явище, соціальні відносини.

Жінка купує чотири путівки в будинок відпочинку в Криму, де вона та її сім'я будуть відпочивати два тижні. Визначте, що в цій ситуації зацікавило б соціолога в першу чергу:

а) розглянув би придбання путівок щодо того, яким є бюджет сім'ї, структура та джерела доходів, рівень забезпечення інших потреб;

б) з'ясував би, чому жінка вибрала саме це місце для відпочинку з урахуванням природних та кліматичних умов;

в) відмітив би, що разом із жінкою, яка купила путівки, їдуть відпочивати її чоловік та двоє дітей; зацікавився б тим, наскільки та яким чином вони могли вплинути на її рішення.

Творчі завдання.

Завдання 1. Проілюструйте казку, уривок із казки, чи іншого твору, використовуючи всі поняття та функції, які на сьогодні відомі вам з курсу «Соціологія»: соціальна проблема, соціологічна проблема, мікросоціологія, соціальне, соціальне явище, соціальні відносини, соціальний закон, знання, прогностична функція, наука та інші поняття. Які проблеми соціального життя постають майже у кожному реченні казкового твору.

Завдання 2. Спробуйте розвинути свою власну соціологічну уяву та підібрати приклад, який можна розглянути із соціологічного погляду.

Зразки виконання індивідуальних творчих завдань.

Зразок 1. Сюжет: казка Ганса Христіана Андерсена «Свинопас».

Сюжет казки про принца невеличкого збіднілого королівства, який захотів одружитися на доньці імператора і надіслав їй дарунки, яких вона не оцінила. Тоді він, перевдягнувшись у свинопаса, змайстрував чудернацькі речі, що захопили принцесу. Маючи непереборне бажання отримати їх, вона розраховалась зі свинопасом поцілунками. Дізнавшись про це, батько виставив її разом із свинопасом за межі королівства. Згодом вона почала жалкувати, що не дала згоди принцу. А принц не захотів одружитися на принцесі, бо дівчина не вмiла цінувати краси природних речей, віддаючи перевагу штучним витівкам.

Коментар: казка концентрує в собі мудрість і образність, силу переконання і доступність ь сприйняття.

Казка - це один із перших досвідів соціалізації особистості (оскільки вводить індивіда у суспільство шляхом засвоєння ним елементів культури, норм і цінностей, на основі яких формуються соціально значущі риси особистості).

З перших рядків казки Андерсена "Свинопас" ми зустрічаємося із поняттям соціальне: "Жив був бідний принц" (Соціальне – сукупність певних рис та особливостей суспільних, інтегрована індивідом чи спільнотами у процесі спільної діяльності в конкретних умовах, яка виявляється в їх стосунках, ставленні до свого місця в суспільстві, явищ і

процесів суспільного життя). Принц розумів, що його королівство було невеличке і збідніле, але, маючи честь і гідність, цінуючи красу, він ризикнув випробувати долю, і, керуючись цінніснораціональною дією (дія, в основі якої лежать етичні і моральні норми і правила загальноприйняті суспільством), надіслав принцесі найкращі дарунки, які мав.

У казці «Свинопас» дії розгортаються на рівні мікросоціології, (оскільки рівень соціологічного аналізу, орієнтований на безпосередню взаємодію між людьми у повсякденних мінливих соціальних обставинах).

Соціальне явище, (коли дії одного індивіда обумовлюються діями іншого), постає перед нами у казці постійно, коли принц наймається до короля свинопасом; коли принцеса відправляє фрейлін дізнатися вартість «горщечка із дзвіночками»; коли свинопас відмовляє зустрічним вартісним умовам принцеси, — в усіх випадках учасники взаємодії (інтерації) керуються вмотивованими діями (дії, що мають певні духовні чи матеріальні мотиви).

Зразок 2. Приклад соціологічної уяви. Виконала студентка групи МО-11 Чугай Марина.

«Чи закохувались ви коли-небудь? Безперечно, що так. Більшість людей ще зі свого підліткового віку знають, що це таке закохатись. Романтичне почуття любові є для багатьох із нас найсильнішим переживанням, яке ми коли-небудь спізнавали. Чому люди закохуються? Відповідь на це запитання здається на перший погляд очевидною. В коханні знаходить вияв фізичний та особистісний потяг, який двоє індивідів відчують одне до одного. Сьогодні ми можемо ставитися скептично до поняття любов навіки», але ніхто не стане заперечувати, що закоханість — це та частина життєвого досвіду, яка виникає з базових людських емоцій. Якщо двоє закохуються одне в одного, то цілком природно, що вони прагнуть особистісного та сексуального завершення своїх взаємин — можливо, у формі шлюбу.

Проте ця ситуація, яка сьогодні видається нам самоочевидною, насправді досить рідкісна. Закоханість — це не той досвід, який переживають більшість людей у світі, а коли й переживають, то нечасто пов'язують із думкою про одруження. Ідея романтичного кохання набула повсюдного поширення в нашому суспільстві зовсім недавно, а в більшості культур узагалі ніколи й не існувала.

Лише в новітні часи на любов і сексуальність стали дивитись, як на тісно пов'язані почуття. Історик середньовічної Європи Джон Босвел зазначив, якими дивними є сучасні уявлення про романтичне кохання. В

середньовічній Європі ніхто, по суті, не одружувався з кохання. Була навіть така середньовічна приказка: «Палке кохання до своєї дружини — це подружня зрада». У ті часи і ще багато сторіч потому чоловіки та жінки брали шлюб тільки для того, щоб утримати власність у руках родини або задля народження й виховання дітей, які працюватимуть у родинному господарстві. По одруженні чоловік і жінка могли стати близькими одне одному; проте це відбувалося, як правило, після шлюбу, а не раніше. Подеколи люди мали сексуальні взаємини поза шлюбом, але це пробуджувало в них лише частку тих емоцій, які ми ототожнюємо з коханням. На романтичне кохання дивилися, в кращому випадку, як на слабкість, а в гіршому — як на хворобу.

Наше сьогоденішнє поведження майже цілком протилежне. *«Усі, хто поринає сьогодні в «море кохання», вважають це чимось цілком природним... Дуже мало дотеперішніх або неіндустріалізованих сучасних культур погодилися б із незаперечним на Заході твердженням, що «мета чоловіка — покохати жінку, а мета жінки — покохати чоловіка». Більшість людей у більшості історичних епох та країн визнали б таке визначення духовних поривань людини надто вбогим!»*

Таким чином, романтичне кохання не можна вважати за природне для людини; воно формується під дією широких суспільних та історичних впливів. А це якраз ті впливи, що вивчають соціологи.

Більшість із нас сприймають світ відповідно до знайомих характеристик з нашого особистого життя. Соціологія показує, що треба мати набагато ширший погляд на те, чому ми є такі, як ми є, і чому ми поведимося так, а не інакше. Вона вчить нас, що те, що ми сприймаємо, як природне й неминуче, добре або істинне, може й не історичних та суспільних сил. Розуміння витончених, але складних і глибоких способів, в які індивідуальне життя кожного з нас віддзеркалює контексти нашого соціального досвіду, є фундаментальним для соціологічного світогляду.

Зразок 3. Соціологія паління. Виконав студент групи ДС-11 Ковальчук Роман.

1. *Конформізм* — схильність людини підкорюватись загальноприйнятій думці та поглядам, більшість починають палити тільки через те, що так роблять інші. У різних суспільствах відсоток паліїв різний.

2. *Паління, як наркотик*, паління викликає залежність і більшість людей не може покинути палити «Бросить курити можуть все. но не все могут не начать заново».

3. *Паління*— причина багатьох захворювань, що впливають на смертність, народжуваність і стан здоров'я майбутніх поколінь.

4. *Паління, як частка сімейного бюджету*: люди відмовляються від споживання інших товарів і послуг, віддаючи перевагу палінню.

5. *Паління, як засіб спілкування*: доведений психологами факт, що двом людям, які виконують ті ж самі дії одночасно (палять) легше знайти спільну мову, приклад цього можна побачити в університетському місці для паління (на східцях 6 корпусу), там більшість людей вільно спілкуються зі вже знайомими їм людьми та тими, яких вони не знали раніше.

6. *Паління, як засіб прибутку*: продаж тютюну — це великі гроги за які ведуть боротьбу виробники з багатьох країн, люди працюють на виробництві тютюну, що є досить нелегкою працею, та отримують за це гроші, на які існують їхні сім'ї. Крім того, багато непрямих доходів від паління — лікарі отримують гроші за лікування наслідків паління і тому подібне.

7. *Паління, як «дратівник»*: паління в громадських місцях дратує людей, які не палять, що є потенційною соціальною небезпекою.

8. *Паління, як частина історії*. Мабуть усі добре пам'ятають трубку миру, а образ Фіделя Кастро без сигари у зубах, навіть, не приходиться на думку.

9. *Паління, як хвилинка для роздумування*: коли людині задають питання і вона повинна відразу відповісти, то цигарка, сигара чи трубка дає декілька секунд на роздуми, саме тому, вище згаданий Фідель Кастро завжди ходив із сигарою, так само робив і Черчіль, і дотепер багато хто так робить.

10. *Паління, як причина сварок у сім'ях*: Коли одна людина у сім'ї палить, а інша ні, то можуть виникати суперечки, або, наприклад, відносини батьки-діти, батьки забороняють палити, і часто сварять за це.

11. *Паління, як прояв певного соціального стану*: чим багатша людина, тим кращі цигарки вона палить; добре закарбований в уяві образ «аристократа» з трубкою або мундштуком.

12. *Паління, як традиція*: паління кальяну у східних країнах, є традицією, жителі це роблять майже кожен день.

13. *Паління, як альтернатива використанню тютюну*: крім того, що тютюн палять, з нього ще виготовляють тканину, в'яжуть канати.

14. *Паління, як причина багатьох пожеж*: багато пожеж відбувається через непогашені цигарки, що призводить до значних наслідків: матеріальних збитків, травм чи смерті людей.

15. *Паління, як стереотип*: реклама давно вже сформувала образ успішної людини, яка палить, якщо уважно простежити за всіма

рекламами цигарок, то можна побачити, що в них усіх показані успішні люди приблизно 30-и років, повні сил.

Література:

1. Гуменюк Л. Й. Соціологія: Хрестоматія (від першоджерел до сучасності). У 2-х томах. Т.1. Львів : ЛьвДУВС, 2019.
2. Волович В. І. Соціологія : підручник. Київ : ЦУЛ, 2019. 808 с.
3. Гіденс Е. Соціологія. Київ : Основи, 1999. 726 с.
4. Лобанова А. С., Калашнікова Л. В. Соціологія. Вступ до спеціальності : навчально-методичний посібник для студентів закладів вищої освіти. Київ : Каравела, 2022. 308 с.
5. Попова І. М. Соціологія. Пропедевтичний курс : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Тандем, 1996. 271 с.
6. Сокурянська Л. Г. Вступ до соціології : навчальний посібник. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 156 с.
7. Штомпка П. Соціологія. Аналіз суспільства : підручник. Львів : Колір ПРО, 2020. 799 с.
8. Якуба О. О. Соціологія. Харків : Константа, 1996. С. 10–13.
9. Бабенко С. С. Соціологія і соціологи в глобальному вимірі. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2010. № 4. С. 196–206.
10. Соціологія : навч. посібник / За ред С. О. Макєєва. Київ, 1999. С. 5–24.
11. Соціологія: терміни, поняття, персоналії : навчальний словник-довідник / За ред. В. М. Пічі. Київ : Каравела ; Львів : Новий Світ-2000, 2002. 480 с.

Тема 2. Передумови виникнення та етапи розвитку світової та вітчизняної соціології.

План заняття.

1. Проблеми періодизації розвитку світової соціологічної думки.
2. Протосоціологія: головні персоналії.*
3. Історичні, соціокультурні та теоретичні передумови виникнення соціології як самостійної науки.
4. Етапи розвитку соціології (за М. Елброу): основні напрямки та їхні представники.

5. Вітчизняна соціологія: історія становлення та розвитку (друга половина XIX – початок XXI ст.). Історичні, соціокультурні та теоретичні передумови виникнення вітчизняної соціології.
6. Радянська соціологія як репресована наука.*
7. Особливості становлення та розвитку української соціології.
8. Соціологія в Україні часів незалежності: проблеми та перспективи розвитку.
9. Вітчизняна соціологія в умовах пандемії COVID – 19.*
10. Місія вітчизняної соціології в умовах війни Росії проти України.*

Зверніть увагу на лінію Платона та лінію Аристотеля в протосоціології. Це Платон (427–347 рр. до н. е) звертається до соціальних ідей у своїх роботах «Держава», «Закони», «Афінська політія». Він розглядає проблему справедливості як соціально-політичне і моральне підґрунтя (підставу) існування держави. Справедливість трактується ним як віддання повинного (належного) кому б то не було – «віддати кожному належне». Він зазначає, що треба виховувати людей у дусі розуміння справедливості та слідування їй у стосунках кожної людини з іншими людьми і у відношенні до держави. Слід боротися з несправедливістю, з несправедливими людьми, особливо якщо вони отримали владу над іншими або владу в державі, бо вони використовують цю владу у своїх корисних цілях. Слід всіляко чинити опір несправедливому захопленню і використанню влади, спираючись на думку більшості. Правитель повинен знати, яка думка народу, але зовсім не завжди повинен слідувати виказаній громадській думці. Платон, підкреслюючи виключну роль аристократії, також стверджував, що саме її думка є правильною.

Найвидатніший мислитель давнього світу Аристотель (384–322 рр. до н. е.) у своїй «Політиці» (книжка 3–9) говорить про те, що народну масу необхідно допускати до участі в нарадах і обговоренні важливих державних питань. Він відзначав, що думка має справу з вибірковими фактами, які чуттєво сприймаються, що вона пізнає випадкове, одиничне, її судження можуть швидко змінюватися, у

результаті чого думка перетворюється у хибне.

Наукове знання відкриває істину, а думка – «не дослідження, а вже у звісному смислі ствердження». Він справедливо бачив у величезній масі відчужених від політичної влади бідних громадян небезпечну і значущу силу, яка не завжди здатна на розумні й обґрунтовані рішення. Тому філософ стверджував, що коли у державі багато людей позбавлено політичних прав і в неї багато бідняків, то така держава неминуче буває переповнена ворожо налаштованими людьми. Залишається єдине – надати їм право приймати участь у дорадчій і судовій владі. Також слід зауважити, що Арістотель припускався коливання між матеріалізмом та ідеалізмом. Він стверджував, що сукупна думка більшості більш істинна, ніж думка окремих осіб. І в цьому судженні виявляється його демократична спрямованість. Проте в інших роботах Арістотель закликав не допускати незаможних громадян до верховної влади і не вважати їх думку істинною, що суперечило демократії. Окремі дослідники стверджують, що саме після Платона і Аристотеля більшого визнання отримує така точка зору: громадська думка є щось середнім між знанням і вірою. Вона є ланкою, яка нібито поєднує чисту чуттєвість і раціональну істину.

Велике значення мала громадська думка і в античному Римі, де широко практикували громадські дискусії. Римляни перші заговорили про народний голос, який відіграв суттєву роль, про що частково свідчать промови і твори видатного оратора Цицерона.

Головні проблеми цієї теми:

Розвиток соціології в Середні віки та добу Відродження.
Передумови появи соціології як самостійної науки.

Соціологічні ідеї Сен-Сімона.

О. Конт як засновник соціології. Обґрунтування О. Контом необхідності науки про суспільство, поняття соціальної статистики та соціальної динаміки. Позитивізм. Еволюціонізм Г. Спенсера. Історичний матеріалізм К. Маркса. «Розуміюча соціологія» М. Вебера, концепція соціальної дії та ідеальних типів. «Формальна соціологія» Г. Зіммеля. Еволюціонізм Е. Дюркгейма, концепція соціального факту та аномії. Концепція циркуляції еліт В. Паретто. Символічний інтеракціоналізм Дж. Міда. Феноменологія та

етнометодологія (А. Шюц, Г. Гарфінкель). Емпірична соціологія ХХ ст. (Ф. Тейлор, А. Файоль, Дж. Морено, Е. Мейо). Сучасний етап розвитку соціологічної науки. «Соціальні системи» Н. Лумана.

Нові погляди на сутність соціального та новітні соціологічні теорії: «теорія обміну», «раціонального вибору»; символічний інтеракціонізм: «теорія систем»; сучасні теорії фемінізму; постмодерністські соціологічні теорії.

Прийнято вважати, що українська соціологія заявила про себе у 80–х роках ХІХ ст. дослідженнями Женевського гуртка українських учених, праці яких друкувалися найчастіше у тамтешньому журналі «Громада». План вивчення теми за хронологією виглядає таким чином: Зародження соціологічної думки в Україні. Політична соціологія М. Драгоманова. Соціологічні погляди Л. Українки, І. Франка, С. Подолинського, О. Потєбні, І. Фесенко. «Початки громадянства (генетична соціологія)» М. Грушевського та створення Українського соціологічного інституту у Відні. Ідея національної держави В. Липинського.

Актуальні питання соціології в умовах розбудови української незалежності: формування середнього класу, шляхи забезпечення єдності політичної нації, проблеми розбудови демократичної правової соціальної держави, процес модернізації та стратифікаційні зміни у сучасному українському суспільстві.

Питання для самоконтролю

1. Що таке протосоціологія?
2. Сутність первісних уявлень первісних про суспільство?
3. Міф і епос: спільне та відмінне?
4. Обґрунтуйте сутність теорії «соціальної стратифікації» Платона і теорії «середнього класу» Аристотеля.
5. Чи мав вплив перехід від рабовласницького до феодального суспільства на зміну світоглядної парадигми?
6. У чому полягає зміст і значення вчень про «природне право» та «суспільний договір»?
7. Формування натуралістичної орієнтації в розвитку соціальної науки під впливом поглядів Ш. Монтеск'є.
8. Охарактеризуйте передумови виникнення соціології як науки.
9. Роль О. Конта у становленні соціології. «Закон трьох стадій»

як об'єктивний закон розвитку суспільства.

10. Охарактеризуйте сутність основних напрямків натуралістичної соціології.

11. У чому відмінність соціологічних вчень О. Конта і Г. Спенсера?

12. Місце і роль географічної школи в соціології.

13. Охарактеризуйте вплив позитивістської соціології на розвиток суспільних наук.

14. Що зумовило появу соціології? Що було характерно для першого етапу її розвитку?

15. Чим відрізняється протосоціологічний період від класичного у розвитку соціології?

16. Чи можна припустити, що в епоху середньовіччя наука, зокрема соціологічна думка не розвивалися. З чим це пов'язано?

17. Якими є передумови розвитку соціології в Україні, головні результати її розвитку?

Теми рефератів

1. О. Конт – як засновник соціології.

2. Теорія суспільства Г. Спенсера.

3. Розвиток української соціології.

4. М. Грушевський та його роль у становленні соціології в Україні.

6. Еволюція соціального знання про людину та суспільство.

7. Сутність соціологічної концепції О. Конта, Г. Спенсера й Е. Дюркгейма.

8. Соціологічні погляди М. Вебера й Е. Зіммеля.

9. Матеріалістична соціологія К. Маркса.

10. Сучасні соціологічні теорії, школи та напрями. 6. Зародження соціологічної думки в Україні.

11. Місце та роль української соціології в класичний період розвитку світової соціології.

12. Розвиток вітчизняної соціології в ХХ ст.

13. Основні проблеми та завдання соціології в сучасній Україні.

Завдання для виконання.

1. Заповніть таблицю.

Макросоціологічні теорії

Теорії	Представники	Основні категорії	Основні ідеї
функціоналізм			
теорія конфлікту			
Мікросоціологічні теорії			
Теорії	Представники	Основні категорії	Основні ідеї
інтераціоналізм			
соціальна драматургія			
теорія обміну			
феноменологія			
етнометодологія			

2. Заповніть таблицю власними прикладами конформізму, інновації, ритуалізму, ретретизму, бунту.

Приклад типології норм та девіації за Р. Мертоном

Засіб адаптації	Мета	Засіб досягнення
1	2	3
Конформізм	Створити родину	Взяти шлюб
Інновація	Створити родину	Жити у цивільному шлюбі
Ритуалізм	Бути як всі	Взяти шлюб
Ретретизм	Ігнорувати створення родини	Не брати шлюб
Бунт	Вільне кохання	Стати хіппі
Типологія норм та девіації Р. Мертона		
Конформізм		
Інновація		
Ритуалізм		
Ретретизм		
Бунт		

Пояснювальний словник термінів з теми: "Концепція причин і форм поведінки, що відхиляється від норми Р. Мертона" **Відхиляюча поведінка** – порушення індивідом або групою соціальних приписувань (норм), не пов'язане з психічною ненормальністю.

Культурні цілі – наміри й інтереси, засновані на базових цінностях, що панують у суспільстві і викликають прагнення до їх досягнення.

Інституалізовані засоби – прийнятні засоби досягнення культурних цілей, засновані на істотних моральних і поведінкових нормах, які не завжди збігаються з нормами технічності та ефективності.

Панівні форми зразків поведінки – створюються культурними нормами й інституалізованими засобами, реально діючі в суспільстві поведінкові моделі.

Акцентування цілей – ситуація, викликана зміною відносин культурних цілей і інституціоналізованих засобів у бік останніх, що веде до поширення альтернативних форм поведінки лише відповідно до технічних, але не інституційних норм. Прикладом такої ситуації може служити слабоінтегроване суспільство.

Акцентування інституціоналізованих засобів – ситуація, протилежна акцентуванню цілей і яка веде до ритуалізації поведінки. Приклад такої ситуації – "священне суспільство".

Аномія – безнормність; термін Е. Дюркгейма, що розкриває явища в нестабільному суспільстві, пов'язані з ослабленням інституціоналізованих форм поведінки.

Пристосування індивідів – зміна моделі поведінки, що відхиляється, реакція індивідів на фруструючі умови суспільства.

Конформізм – тип пристосування, характерний для стабільного суспільств, що полягає у прийнятті індивідом як культурних цілей, так і інституціоналізованих норм їх досягнення.

Інновація – тип пристосування, що викликаний значним акцентуванням цілей і полягає у використанні інституційно заборонених засобів їх досягнення.

Ретритизм – тип пристосування, що характеризується відмовою індивіда не тільки від інституціоналізованих норм, а й від культурних цілей, характерний для знедолених, нероб, волоцюг, такі індивіди поєднують у собі скромність, бідність, самотність із

зарозумілістю відносно світу і його цінностей, у колективних формах не зустрічається.

Ритуалізм – тип пристосування, пов'язаний із відступом від культурного еталону і становить внутрішній вибір індивіда, у зв'язку з чим не розглядається як соціальнокритикований, характерний для нижчого середнього класу.

Бунт – тип пристосування, що характеризується відмовою від існуючих і створенням нових культурних цілей та інституціоналізованих засобів, найбільш небезпечний, тому що прагне зруйнувати існуючу соціальну структуру, характерний для представників класів, що набирають силу.

Завдання 3.

Встановіть хронологічну послідовність таких соціологічних теорій від моменту виникнення соціології до сьогодення: інтеракціонізм (1), теорія обміну (2), функціоналізм (3), етнометодологія (4), розуміюча соціологія (5), еволюціонізм (6), теорія соціологізму (7), позитивізм (8), теорія конфлікту (9), формальна соціологія (10), соціальна драматургія (11), феноменологія (12).

Послідовність	Соціологічні теорії
1	
2	
3	
4	
5	
6	
7	
8	
9	
10	
11	
12	

Задання 4. Установіть відповідність соціологічних понять та їх авторів. Впишіть у таблицю ім'я вченого, який ввів поняття в науковий обіг.

№	Соціологічне поняття	Вчений, який ввів його в науковий ужиток
1	аномія	
2	бюрократія	
3	соціальна справедливість	
4	дисфункція	
5	легітимність	
6	позитивізм	
7	рольовий набір	
8	символічний інтеракціонізм	
9	соціальна дія	
10	соціальна динаміка	
11	соціальна диференціація	
12	соціальна статика	
13	соціальний інститут	
14	соціальна солідарність	

Творче завдання

Метод історико-біографічного дослідження.

Мета завдання – зацікавлення та ознайомлення студентів з історією соціології, активізація творчих здібностей.

Завдання підходить для самостійної домашньої роботи, для виступу із доповіддю на семінарі.

1. Проведення такого дослідження передбачає не тільки особисту участь кожного студента, а сприяє активності і зацікавленості історією соціології. Крім того, можливість творчості стимулює особисту ініціативу, що дозволяє підвищити загальну інтегрованість групи.

2. При вивченні біографії того чи іншого соціолога, студенти постійно (свідомо чи несвідомо) проводять паралелі між подіями його життя і власного життя, між властивими його часу соціальними, економічними, політичними, культурними, іншими умовами та нинішніми. Це дає можливість вивчити, "наблизити" не тільки той час, а й людей того часу, дозволяє зрозуміти соціальні,

економічні, політичні обставини та умови праць вченого.

3. Познайомившись з біографією вченого, знаючи основні події його життя, трагічні або радісні, студентам набагато зрозуміліше стає сенс, вкладений автором у свої наукові роботи та вони легше запам'ятовуються.

4. У ході такого дослідження студентам надається можливість вивчити методологію якісної парадигми, причому не в абстракції, а в умовах реального дослідження.

5. У результаті такого дослідження не виключена можливість збільшення наукового знання шляхом отримання нових поглядів і точок зору, знаходження раніше невідомих фактів і т. д. Як правило, історико-біографічні дослідження спираються, в основному, на аналіз документів, що не виключає можливість використання інших методів, наприклад, інтерв'ю.

Необхідно відзначити, що "документальною" в соціології називають будь-яку інформацію, що зафіксована в друкованому або рукописному тексті, на магнітній стрічці, на фото- або кіноплівці. Таким чином, наукові праці можна розглядати в якості документів нарівні з листами, щоденниками, фотографіями і т. п.

Тут ми виходимо з позиції герменевтики, відповідно до ідей якої, наукові роботи мислителя є відображенням ключових подій його життя. Іншими словами, те, в яких умовах виховувався майбутній учений, ким були його батьки і які були взаємини в сім'ї, яку освіту він здобув, як склалося його особисте життя – все це впливає не тільки на його наукові інтереси, але і в першу чергу, на нормативно-ціннісну орієнтацію особистості вченого у даному випадку, літературне історико-біографічне дослідження є поступовим зануренням в іншу реальність, що відповідає часу життя мислителя, освоєння її шляхом досконального вивчення найрізноманітніших документів, які розкривають особливості того часу. Таке реконструювання реальності в практичному відношенні постає як написання художньо-публіцистичного тексту, на підставі фактів життя вченого. Мета таких досліджень полягає в тому, щоб найбільш повно дослідити особистість самого вченого і його наукові пошуки, погляди на соціальний устрій і основні віхи біографії у вигляді цікавих історій з його життя, а також оповідань та спогадів

про нього його сучасників. На підготовчому етапі кожного такого дослідження будується певна хронологія життя вченого, що складається з декількох ключових періодів. Кожен з таких часових періодів має:

- власну назву;
- тимчасові рамки (терміни);
- коротке пояснення.

Це необхідно для більш зручної роботи. У всьому іншому, дане літературне історико-біографічне дослідження мало чим відрізняється від будь-якого іншого якісного дослідження, поданого в літературній обробці. Далі подано приклад використання методу літературного історико-біографічного дослідження

Приклад реконструкції життя українського соціолога М.Ковалевського.

М. Ковалевський – насамперед учений, професор, потім вже громадський діяч, публіцист, державний політик і т. д.

У центрі його життя була наука. Їй він віддав більшу частину свого життя, нею він жив і в області наукової творчості створив собі найбільш довговічний рукотворний "пам'ятник".

Хронологія життя (1851 – 1916):

1. Харківський період життя 1851 – 1873 (батьки, дитинство, гімназія, університет, друзі і т.д.).
2. Навчання в Європі 1873 – 1877 (Берлін, Париж, Лондон, Цюрих).
3. Московський університет 1877 – 1887 (польове дослідження на Кавказі, захист докторської та ін.).
4. Еміграція 1887 – 1905 (життя у Франції, читання лекцій у Стокгольмі, Оксфорді, Брюсселі, Чикаго, Сан-Франциско і т.д, заснування в Парижі " Вільної вищої школи суспільних наук", співзасновник Міжнародного інституту соціології та ін.).
5. Знову в Росії 1905 – 1916 (1-а, 2-а Дума, підстава Конституційномонархічної партії демократичних реформ, редакторська діяльність у "Віснику Європи" та ін.).

Література:

1. Піча В. М. Соціологія. Загальний курс : навч. посіб. К., 2020. 246 с.
2. Соціологія : короткий енциклопедичний словник / Укл. В. І. Волович, В. І. Тарасенко, та ін. К. : Укр. Центр духовн.

культури, 1998. 736 с.

3. Соціологія : підручник для студентів вищих начальних закладів / За ред. В. Г. Городяненка. К. : «Академія», 2012. 560 с.

4. Захарченко М. В. Історія соціології (від античності до початку ХХ ст.) К. : Либідь, 1993.

5. Погорілий О. І. Соціологічна думка ХХ століття : посібник. К. : Наукова думка, 1996.

4. Соціологія : підручник / За заг. ред. проф. В. П Андрущенка, М. І. Горлача. Х., 1998.

5. Соціологія : підручник для студентів вищих начальних закладів / За ред. В. Г. Городяненка. К. : «Академія», 2002. 560 с.

6. Комих Н. Г. Соціологія в схемах і таблицях : навч. посіб. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. 96 с.

7. Костицький В. Поділ влади у контексті теологосоціологічного праворозуміння (нариси правової теорії). Одеса : Гельветика, 2023. 190 с.

Тема 3-4. Суспільство як соціальна система. Соціальна структура суспільства її складові елементи та теорії.

План заняття.

1. Соціологічні уявлення про суспільство. Закони розвитку суспільства.

2. Суспільство як система. Концепції виникнення суспільства.

3. Співвідношення понять «суспільство», «держава», «громадянське суспільство».

4. Основні методологічні підходи до розгляду суспільства.

5. Індустріальне та постіндустріальне суспільство. Сучасний світ: постіндустріальне (інформаційне) суспільство.

6. Глобальні проблеми сучасного суспільного розвитку.

7. Структурні елементи суспільства як системи.

8. Типи соціальної структури.

9. Статусно-рольова структура суспільства і груп.

10. Види соціальних підструктур (етнодемографічна, соціально-територіальна, організаційноуправлінська, професійно-посадова, соціально-трудова, сімейнопобутова, політична).

11. Соціальна стратифікація та мобільність, її типи (соціальна, політична, економічна, професійна). Механізми стратифікації.
12. Сучасні тенденції соціальної стратифікації та соціальної нерівності.

Ця тема має на меті : засвоїти еволюцію уявлень про сутність суспільства та його походження, специфіку соціологічного аналізу суспільства, основні структурні компоненти суспільства, теорії сучасного суспільства та особливості сучасного українського суспільства.

Типологія суспільств за різними критеріями. Зауважте, що типологізація суспільств – це класифікація суспільств на основі визначення найважливіших і найсуттєвіших ознак, типових рис, які відрізняють одні суспільства від інших. Залежно від критеріїв соціологи порізноmu визначали типи суспільств. Охарактеризуйте різні типи суспільств за такими критеріями: наявність і стан промислового виробництва (Ф. Тьонніс); головний спосіб здобуття засобів до існування (Г. Ленські та Дж. Ленські); цінності (Д. Рісмен); спосіб виробництва (марксизм); культурні чинники (М. Вебер); технологічні чинники, американська соціологія (60-70-ті рр. XX ст.).

Теорії сучасного суспільства. Розглядаючи сучасне суспільство, зупинитесь на його головних рисах: рольовий характер взаємодії; поглиблений розподіл праці; формальна система регулювання відносин; складна система соціального управління; відокремлення безлічі соціальних інститутів. Серед теорій сучасного суспільства зверніть увагу на концепції постіндустріального суспільства, інформаційного, технотронного, знань, суспільства експертів, ризиків, споживання, дозвілля, спектаклю. Надайте характеристику цим теоретичним позиціям та застосуйте їх для аналізу сучасної України.

Для визначення міжнародного іміджу держави використовуються різні інструментальні складники, зокрема, економічні, політичні і соціальні характеристики, а також національні символи й імідж керівництва держави. Ці складники знаходять відображення в різноманітних рейтингах. Проаналізуйте статус України за найвпливовішими світовими рейтингами, зокрема Індекс економічної свободи, Індекс глобальної конкурентоспроможності,

Індекс конкурентоспроможності бізнесу, Індекс конкурентоспроможності ІТ-галузі, Індекс глобальної інформаційної економіки, Індекс залучення інвестицій, Індекс демократичного розвитку, Індекс розвитку людського потенціалу ООН та ін.

З теми студенти дізнаються про сутність соціальної структури суспільства і її основних видів (соціально-класова, соціально-демографічна, соціально-професійна, соціально-етнічна, соціально-територіальна).

Зверніть увагу на такі питання: Соціологічні трактування суспільства. Системні ознаки й якості суспільства. Поняття соціальної структури та її основних елементів. Типології суспільств та їх критерії. Більше часу відведіть вивченню поняття соціальної стратифікації, соціальних ролей та статусів, соціальній мобільності та тенденціям її розвитку.

Питання для самоконтролю до теми:

1. Яким чином змінювалися соціологічні інтерпретації суспільства?
2. Дайте визначення суспільства в широкому значенні цього слова та у вузькому розумінні.
3. Визначте головні риси суспільства.
4. Обґрунтуйте різницю між поняттями «країна», «держава», «суспільство».
5. Розкрийте зміст соціологічних концепцій походження суспільства.
6. Типологізуйте суспільства за різними критеріями.
7. Порівняйте доіндустріальне, індустріальне, постіндустріальне суспільство за їх основними характеристиками.
8. Розкрийте зміст концепції «суспільство ризиків».
9. Визначте негативні та позитивні риси суспільства споживання.
10. Охарактеризуйте теорію модернізації, наведіть приклади органічної та неорганічної модернізації.

Дати визначення наведених термінів і понять: суспільство, соціум, країна, держава, модернізація, суспільство інформаційне, суспільство мережне, дозвіллове суспільство, суспільство постіндустріальне, суспільство споживання, типологізація суспільств, імідж країни, імідж держави

Вибрати правильні відповіді на запитання тестів.

1. Історичний період розвитку конкретного суспільства, протягом якого домінує певний спосіб виробництва:

1. Цивілізація
2. Століття
3. Суспільно-економічна формація
4. Етап розвитку

2. Суспільство, в якому осьовий принцип розвитку утворює інформація, сукупність накопичених людством знань:

1. Традиційне суспільство
2. Індустріальне суспільство
3. Постіндустріальне суспільство
4. Суспільство знань

3. Визначальним чинником розвитку індустріального суспільства є:

1. Промислове виробництво
2. Банківсько-фінансова система
3. Інформатика та сфера обслуговування
4. Знання

4. До найхарактерніших сутнісних рис суспільства не належить:

1. Спільність території проживання людей, що взаємодіють між собою
2. Здатність підтримувати та відтворювати високу інтенсивність внутрішніх зв'язків
3. Незмінність традицій
4. Певний рівень розвитку культури, система норм і цінностей, покладених в основу соціальних зв'язків між людьми

5. Етапи суспільного прогресу, якщо у якості критерію виступають способи отримання засобів існування – технологічні фактори?

1. Традиційне, модерністське, постмодерністське
2. Первісно-общинне, рабовласницьке, феодальне, капіталістичне, комуністичне суспільства
3. Доіндустріальне, індустріальне, постіндустріальне суспільства
4. Дикість, варварство, цивілізація

6. Уявлення про суспільство як живий організм, що динамічно розвивається, притаманне:

1. М. Веберу
2. Г. Тарду
3. Спенсеру
4. Р. Мертону

7. За цим критерієм всі існуючі суспільства поділяють на традиційні, індустріальні та постіндустріальні. Про який критерій класифікації суспільств йдеться?

1. Наявність писемності
2. Чисельність рівнів управління
3. Ступінь соціальної диференціації
4. Спосіб здобування засобів до існування

8. В якому із зазначених суспільств поєднуються як головні їхні ознаки сфера послуг, знання як мета діяльності, університет як соціальна організація?

1. Доіндустріальне
2. Індустріальне
3. Традиційне
4. Постіндустріальне

9. З яким з наведених суджень Ви згодні:

1. Щоб певне об'єднання вважалось суспільством, у нього повинна бути ціннісно-нормативна система
2. Давні племена, які розміщувалися на невеликій території, не можуть вважатися суспільством
3. Суспільство виникає на певній стадії розвитку держави
4. Сучасні держави, які налічують мільйони громадян, не можуть вже вважатися суспільством

10. Сукупність усіх засобів взаємодії та форм об'єднання людей, що склалися історично, мають сумісну територію, загальні культурні цінності та соціальні норми, характеризуються соціокультурною ідентичністю її членів:

1. Держава
2. Суспільство
3. Країна
4. Соціум

Додаткові питання

1. Поясніть відмінності між поняттям «клас» і «страта».

2. Соціальні інститути: сутність, види, функції.
3. Сутність поняття «соціальна організація»: основні ознаки та відмінність від соціальних інститутів.
4. Які фактори впливають на сучасні процеси структуризації українського суспільства?
5. Окресліть тенденції змін соціальної структури суспільства в сучасних умовах.
6. Наскільки відкритим є нині українське суспільство?
7. Хто входить до «вищого класу» нинішньої України і завдяки чому саме ці люди стали елітою суспільства?

Теми рефератів

1. Суспільство як цілісність. Ознаки суспільства.
2. Структурна композиція суспільства.
3. Суспільство: механізми розвитку та руйнування.
4. Типологія суспільств.
5. Стратифікаційна система сучасного українського суспільства.
6. Маргінальність соціальних груп в умовах трансформації українського суспільства.
7. Формування ринку праці в Україні та його вплив на зміну соціальної структури суспільства.
8. Глобалізація та розвиток суспільства.

Аналітичні завдання

1. Проаналізуйте традиційну економічну систему на прикладі конкретної сучасної країни. Які соціоекономічні особливості характерні для даної країни? Наведіть конкретні приклади.
2. Проаналізуйте планову (централізовану) економічну систему на прикладі конкретної сучасної країни. Поясніть, як така система впливає на життя людей. Наведіть конкретні приклади.
3. Проаналізуйте ринкову економічну систему на прикладі конкретної сучасної країни. Які переваги та ризики має така система. Наведіть конкретні приклади.

Творчі завдання

1. Проаналізуйте особливості будь-якої соціальної групи (родина, студентська група, група друзів, громадська організація) з позицій структурно-функціонального підходу. Презентуйте результат вашого аналізу.

2. Яким чином духовна та соціальна підсистеми впливають одна на одну? Опишіть цей взаємовплив, наведіть приклади.
3. Яким чином постіндустріальне суспільство змінює життя сучасних літніх людей? Проаналізуйте на прикладі конкретної країни.

Вибрати правильні відповіді на запитання тестів.

1. До відкритого типу стратифікації відноситься:

1. Рабство
2. Класи
3. Касти
4. Стани

2. Втрата особистістю належності до певної соціальної групи, норм і цінностей відповідної субкультури без входження до іншої:

1. Маргіналізація
2. Депривація
3. Сегрегація
4. Деградація

3. В сучасному українському суспільстві найбільш масовим є:

1. Вищий клас
2. Середній клас
3. Нижчий клас
4. Андерклас

4. Який з історичних типів соціальної стратифікації відповідає індустріальному суспільству:

1. Рабство
2. Стани
3. Касти
4. Класи

5. Вкажіть судження, яке не відповідає дійсності:

1. Соціальна стратифікація і класова система суспільства це одне й теж
2. Класи - відкритий тип стратифікації, рабство, касти, шари – закритий
3. До критеріїв стратифікації належать престиж, влада, освіта, доход тощо

4. Соціальна стратифікація передбачає розподіл суспільства на розташовані у вертикальному порядку соціальні групи і верстви **6. Основними підставами/ознаками соціальної стратифікації є:**

1. Дохід, престиж, влада, культурний рівень
2. Дохід, влада, рівень культури, освіта
3. Дохід, влада, освіта, престиж
4. Місце проживання, дохід, політична належність, освіта

7. Стратифікація має дві історичних типи, а саме:

1. Відкритий та авторитарний
2. Закритий та демократичний
3. Авторитарний та демократичний
4. Відкритий та закритий

8. Ідеологія нерівності за ознакою зовнішнього вигляду має назву:

1. Сексизм
2. Расизм
3. Лукізм
4. Сайсизм

9. Дії чи бездіяльність, що призводять до створення несприятливих умов, встановлення обмежень реалізації прав та свобод у будь-якій сфері життя для особи (групи осіб) за ознаками раси, кольору шкіри, етнічної, національної належності, віросповідання:

1. Дискримінація
2. Нерівність
3. Експлуатація
4. Насильство

10. Для якого класу властиво: головна характеристика його представників – статус тимчасово зайнятих з нестабільним доходом, постійним ризиком потрапити до лав безробітних:

1. Саларіат
2. Прекаріат
3. Андерклас
4. Маргінал

Література:

1. Захарченко М. В. Історія соціології (від античності до початку

XX ст.). К. : Либідь, 1993.

2. Піча В. М. Соціологія. Загальний курс : навч. посіб. К., 2000.

3. Погорілий О. І. Соціологічна думка ХХ століття : посібник. К. : Наукова думка, 1996.

4. Соціологія : підручник / За заг. ред. проф. В. П Андрущенко, М. І. Горлача. Х., 1998.

5. Соціологія : підручник для студентів вищих начальних закладів / за ред. В. Г. Городяненка. К. : «Академія». 2012. 560 с.

6. Комих Н. Г. Соціологія в схемах і таблицях : навч. посіб. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. 96 с.

Змістовий модуль 2.

Спеціальні та галузеві соціологічні теорії.

Методика та техніка соціологічних досліджень.

Тема 5. Соціологія особистості.

План заняття

1. Сутність понять «людина», «індивід», «особистість».

2. Соціальна природа людини.

3. Соціальна структура особистості. Структурні елементи особистості: фізіолого-біологічний, психологічний та соціологічний.

4. Типи особистості. Соціальна складова особистості (цінності, ціннісні орієнтації, потреби, інтереси, норми поведінки та спілкування, установки, мотиви діяльності).

5. Рівні інтеграції індивіда в суспільство: соціально-економічний, функціональний, нормативний і міжособовий.

6. Соціалізація: сутність, поняття, механізми.

7. Фази соціалізації: соціальна адаптація та інтеріоризація. Первинна та вторинна соціалізація.

8. Виховання як складова соціалізації. Теорії соціалізації.

9. Соціальна активність як особлива якісна характеристика особистості. Особа та група.

10. Самосвідомість, соціальний статус, система соціальних ролей.

11. Потреби, їх роль у життєдіяльності людини. 12. Інтереси, їх види.

13. Мотивація як чинник саморегуляції поведінки, види мотивації.
14. Теорії особистості. Теорія статусу та рольової поведінки.
15. Т. Парсонс про систему координат діяльності.

Соціологія особистості — це галузь соціології, яка вивчає особистість як соціальну систему, як об'єкт соціальних відносин. Особистість визначають як систему соціально значущих рис, що характеризують людину як продукт суспільного розвитку та включення в систему соціальних зв'язків. Структуру особистості становлять когнітивні, емоційні та поведінкові елементи, які опираються на потреби, інтереси, мотиви, ціннісні орієнтації, установку і, насамкінець, вибір особистості. На сьогодні є різний підхід до типологізації особистості. Наведіть приклади.

Процес засвоєння людиною певної системи знань, норм і цінностей, притаманний повноправним членам суспільства, називають соціалізацією. Є різні компоненти, фази та етапи соціалізації. Покажіть їх.

Дати визначення наведених термінів і понять: особистість, людина, індивід, соціальний статус, соціальна роль, потреби, інтереси, цілі, цінності, девіантна поведінка, соціалізація, адаптація, інтеріоризація, де соціалізація, ре соціалізація.

Контрольні питання.

1. В чому різниця між поняттям „людина”, „індивід”, „індивідуальне”, „особистість”?
2. Що являє собою структура особистості?
3. Назвіть сутність соціального статусу та престижу особистості.
4. Із чого складається механізм соціалізації особистості?
5. Охарактеризуйте соціальні типи особистості.

Вибрати правильні відповіді на запитання тестів.

1. Поняття “особистість” фіксує:

1. соціальну сутність людини;
2. соціально-біологічну;
3. біологічну;
4. етнічну.

2. Система оцінок і ціннісних життєвих орієнтацій складає в структурі особистості її:

1. художній потенціал;

2. аксіологічний потенціал;
3. гносеологічний потенціал;
4. комунікативний потенціал.

3. Зміна особистістю усталених норм і цінностей під впливом нового для неї соціального середовища дістала назву:

1. соціалізація;
2. десоціалізація;
3. ресоціалізація;
4. індивідуалізація.

4. Фаза соціалізації особистості, що фіксує глибоке засвоєння нею існуючих в суспільстві соціальних норм та цінностей, дістала назву:

1. ідентифікація;
2. інтеріорізація;
3. адаптація;
4. індивідуалізація.

5. Формування особистості здійснюється під впливом факторів:

1. біологічних та соціальних;
2. тільки соціальних;
3. тільки біологічних;
4. самовихованням

Виконати практичні завдання:

Завдання 1. Запропонуйте 1-2 концепції формування особистості, з якою Ви познайомилися у процесі підготовки до семінарського заняття.

Завдання 2. Охарактеризуйте структурні (когнітивні, емоційні, поведінкові) елементи свого колеги по групі.

Завдання 3. Становлення людини включає два відносно автономні, але нерозривно пов'язані процеси:

- *натуральний*— це процес фізичного дозрівання індивіда (розвиток певної системи природно-детермінованих якостей);

- *соціальний*— визрівання індивіда як особистості (етапи залучення індивіда до людської культури, оволодіння суспільно необхідними знаннями, нормами, цінностями).

Подумайте й обґрунтуйте свою відповідь, чим обумовлена необхідність соціалізації особистості:

- а) біологічною конституцією людини;
- б) ні тим, ні іншим;
- в) і біологічними, і соціальними причинами?

Індивідуальні творчі завдання.

Завдання 1. Кожен студент має взяти участь у рольовій грі, підготувавши у письмовому вигляді характеристику особи, роль якої буде виконувати і прогнозувати поведінку, мотивуючи, чому саме так себе буде поводити людина у відповідній ситуації.

У характеристиці особи студент має описати особливості структурних елементів (когнітивні, емоційні, поведінкові) людини, роль якої буде виконувати. Віднести людину до певного типу особистостей, пояснити, чому саме таким типом наділив цю людину. Розписати, якими внутрішніми чинниками (потреби, установка, вибір) і зовнішніми чинниками (загальноприйняті норми, соціальні правові санкції, ситуація) керується людина у відповідній дії.

Рольова гра «На прийомі у лікаря «ультразвукове обстеження».

Варіант вихідної системи ролей:

- студент;
- викладач;
- підприємець середнього бізнесу;
- реалізатор з ринку;
- пенсіонер;
- домогосподарка;
- молода жінка з дитиною;
- офіцер Збройних Сил;
- священник;
- «новий» українець;
- лікар;
- медсестра.

Дія перша.

Біля кабінету лікаря збирається черга. Лікаря в кабінеті ще немає. Виходить медсестра і звертається до черги з проханням при вході до лікаря пред'являти талончик добровільного внеску на підтримку медичної галузі. Як статусний набір впливає на поведінку після повідомлення?

Дія друга.

Приходить лікар. Хтось із черги намагається прослизнути до лікаря в обхід інших. Як статус впливає на поведінку в однаковій ситуації?

Дія третя.

Інша медична сестра приводить трьох пацієнтів зі стаціонару і наполягає на їх терміновому обстеженні.

Дія четверта.

Лікаря терміново викликають у інше відділення для консультації. Рольова модель поведінки кожного.

Завдання 2. Відвідавши Рівненський обласний музично-драматичний театр, і подивившись театральну виставу студенти повинні проінтерпретувати її. Для цього слід охарактеризувати дійових осіб і соціальні ролі, які вони виконували, чому вони ведуть себе саме так, як зображено на сцені. У характеристиці дійової особи студенти повинні описати структурні елементи зображуваного персонажу, описати внутрішні (потреби, установки, цінності і т.д.) і зовнішні (загальноприйняті норми у суспільстві, ситуації, санкції і т.і.) чинники його поведінки.

Головна мета інтерпретації театральної вистави – пояснити як статусні характеристики особи впливають на її поведінку. Подивитися на людей "збоку", впізнати серед дійових осіб своїх знайомих, друзів, сусідів і зробити висновки.

Зразки виконання творчого індивідуального завдання.

Зразок 1. Виконала Пругівська Леся студентка гр. Ф-21

Рольова гра «На прийомі у лікаря «ультразвукове обстеження»

Рольова гра на тему: «На прийомі у лікаря «ультразвукове обстеження». Дійові особи: студент, викладач, підприємець середнього бізнесу, реалізатор з ринку, пенсіонерка, домогосподарка, молода жінка з дитиною, офіцер збройних сил, юрист, «новий» українець, лікар, медсестра.

Вступ

Кожен із нас є особистістю з певним усталеним комплексом якостей, набутих під впливом відповідної культури суспільства, конкретних соціальних груп і спільнот, до яких ми належимо.

Особистість, взаємодіючи із суспільством, виявляє свої

характерні риси, такі як самосвідомість, ціннісні орієнтації, соціальні відносини, внутрішню духовну структуру (потреби, інтереси, цінності, мотиви, соціальні норми, переконання, світоглядні принципи та ін.). Ці структурні елементи взаємодіючи і розвиваючись утворюють систему. Результатом цієї взаємодії є переконання — стандарти, за допомогою яких людина виявляє свої соціальні якості. Такі стандарти називаються стереотипами, що означає «тривалі, повторювальні».

Ми діємо відповідно до свого статусу в суспільстві, своєї соціальної ролі. Саме соціальний статус особистості охоплює узагальнену характеристику становища індивіда у суспільстві: професію, кваліфікацію, освіту, характер виконуваної праці, посаду, матеріальне становище, наявність влади, ділові відносини, належність до демографічних та етнічних груп.

Тому головна мета гри — зрозуміти, як статусний набір впливає на поведінку особистості; з'ясувати структуру особистості кожного героя, які елементи диспозиції особистості (когнітивні, емоційні чи поведінкові) використовує герой при реагуванні на певні явища соціальної дійсності. Подивитися на людей «збоку», впізнати серед героїв своїх друзів, сусідів, знайомих та ін. На основі цього зробити певні висновки і, можливо, змінити щось у своїй структурі особистості.

Завданням гри є: моделювання певної життєвої ситуації, під час якої розвиваються взаємовідносини особистості у процесі соціальної взаємодії.

Характеристика дійової особи (реалізатор з ринку).

Моя героїня має низький соціальний статус у суспільстві, оскільки робота її вважається неprestижною, не цінується серед людей; напевне вона має лише середню або профтехнічну освіту: не обіймає ніякої посади, а тому її праця оплачується відповідно до кількості реалізованої продукції. Матеріальне становище її не задовольняє, але покращити його суттєво вона не може, тому що не має вищої освіти і зв'язків.

Як особистість вона є досить розумною жінкою, має власні думки і переконання, які не завжди є правильними, проте вона наполегливо їх відстоює. Має гарну пам'ять, тому дуже привітна з постійними

клієнтами і, залежно від настрою та погоди, спілкується з іншими клієнтами. Сприймає дійсність відповідно до свого соціального середовища. При цьому, перш за все вона керується емоціями, які досить легко можуть переростати від прихильності до ненависті, від симпатії до антипатії; дуже заздрісна особа. Керується життєвим принципом : «моя хата скраю — нічого не знаю».

При вирішенні певних проблем проявляє сильну волю і наполегливість, часто користується своїм умінням переконувати, нав'язувати людям свою позицію.

Основними мотивами життєдіяльності даної особистості є: фізіологічні та екзистенціальні потреби (у безпеці свого існування, впевненості у завтрашньому дні, гарантованості праці), соціальні потреби. Реалізатор має певні соціальні цінності, які проявляються у тому, щоб розбагатіти, знайти нову роботу у теплому магазині, прогледувати свою сім'ю, допомагати батькам.

Цікавиться вона переважно серіалами, життям їхніх головних героїв; не байдужа до політичних подій у країні та світі.

Зневажає тих людей, які порушують соціальні норми, зневажливо ставляться до інших.

Дану особу можна віднести до традиціоналістичного типу особистості, оскільки вона орієнтована на цінності обов'язку, порядку, дисципліни, не виявляє самореалізації. Ця людина є дуже схильною до конфліктів, особливо конфронтаційного характеру, постійно є суб'єктом чвар.

У рольовій грі реалізатор з ринку виступає проти купівлі талона, з її точки зору це звичайне здирицтво. Вважає, що в лікарні, медпрацівники, усі дбають про покращення свого матеріального становища, а не про здоров'я людей.

Шокована тим, що хтось намагається прослизнути в кабінет лікаря поза чергою, а тому прагне цьому перешкодити.

Висновки. На прикладі даної рольової гри ми переконалися, що провідне місце у визначенні поведінки особистості посідає соціальна структура та соціальний статус особистості у суспільстві. Саме завдяки «статусному набору» особистості можливо спрогнозувати її дії в тій чи іншій життєвій ситуації.

Проаналізувавши рольову гру, ми дійшли висновку, що деякі

особистості можуть проявляти девіантну поведінку, порушуючи усталені соціальні норми, а тому засуджуються іншими дійовими особами (прагнення деяких героїв пройти до кабінету лікаря поза чергою).

Але хочемо наголосити на тому, що ми склали характеристики і прогнозували дії героїв відповідно до певних стереотипних уявлень про певні професії людей, характер виконуваної ними праці. Тому не всі люди відповідних професій, статусу діють однаково у життєвих ситуаціях.

Зразок 2. Соціологічний погляд на виставу "Сватання на Гончарівці". Виконав студент АБС – 41, Микола Франко.

"Сватання на Гончарівці" – перша соціально-побутова комедія в українській літературі. Вона була створена на потребу розвитку української театральної культури. В основу твору покладено гострий життєвий конфлікт: на перешкоді до одруження закоханих Уляни і Олексія стоять належність нареченого до кріпосного стану (соціальної страти), його бідність. Порушується питання соціальної нерівності в суспільстві.

Історія людства не знає суспільства без соціальної нерівності. Нерівність у доходах, власності, владі, престижу, становища, освіти і інших ознак. У складних суспільствах нерівність посилилась і поділила людей на касти, верстви, класи, стани.

У виставі порушується питання кріпацтва (це система суспільних відносин в добу феодалізму за якої поміщик мав право на особу, працю, майно залежних від нього селян-кріпаків), кріпосного права. Проте автор п'єси намагається довести, що кріпосний стан не такий страшний "якщо в тебе добрий господар". Також у виставі показано яка думка про кріпацтво і панів склалась у народу.

Мати Уляни переймається за доньку, вона не хоче їй поганого життя і "неволі", тому вона намагається віддати Уляну заміж за дурненького Стецька проте багатого і вільного. В сучасному суспільстві також можна прослідкувати подібну тенденцію. Батьки, у яких не все склалося добре у житті хочуть своїм дітям щасливої безтурботної долі, відаючи їх заміж за багатих, заможних та статних. Дана п'єса має соціальний характер. Уляна не бачить щастя в грошах, вона добровільно йде за кріпосне ярмо за коханим. З позиції

просвітницького гуманізму, в комедії засуджується влада грошей "куди не подивись кругом на світі орудують гроші... З грішми дурень невіглас є шанованим чим добрий, розумний, роботящий але бідний".

Уляну можна вважати представником девіантної поведінки, адже вона пішла проти усталених соціальних норм у суспільстві. Прикладом девіантної особи є також її батько Прокіп Шкурат, який є пияком і тому виникають конфлікти в його сім'ї.

"Сватання на Гончарівці" і сьогодні має успіх у глядача, адже розкриває одвічну проблему класової нерівності, родинних проблем, кохання.

Література:

1. Полтавська О. І. Організація та соціальний інститут: проблема співвідношення понять. Х. : Вісник Харк. держ. акад. культури. 2009. Вип. 25. С. 75–80.

http://library-21.narod.ru/tmpl/Razlichie_org_inst.html

2. Захарченко М. В. Історія соціології (від античності до початку ХХ ст.). К. : Либідь, 1993.

3. Піча В. М. Соціологія. Загальний курс : навч. посіб. К., 2000.

4. Погорілий О. І. Соціологічна думка ХХ століття : посібник. К. : Наукова думка, 1996.

5. Соціологія : підручник / За заг. ред. проф. В. П Андрущенко, М. І. Горлача. Х., 1998.

6. Соціологія : підручник для студентів вищих начальних закладів. За ред. В. Г. Городяненка. К. : «Академія», 2012. 560 с.

7. Комих Н. Г. Соціологія в схемах і таблицях : навч. посіб. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. 96 с.

Тема 6. Соціологія праці та управління колективом.

План заняття:

1. Сутність, завдання та категорії соціології праці.
2. Індустріальна соціологія – початок сучасного етапу розвитку соціології праці.
3. Сучасні світові тенденції розвитку сфери праці.
4. Поняття, структура та закономірності розвитку трудового колективу.
5. Сутність та функції управління трудовим колективом.
6. Методи управління колективом.

7. Соціальне управління колективом і менеджмент.
8. Керівник у системі управління трудовим колективом.
9. Проблема конфлікту в трудових колективах.

Дати визначення наведених термінів і понять: Праця, безробіття, виробництво, задоволеність працею, зміст праці, колектив трудовий, контроль соціальний, культура праці, мотивація праці, організація праці, служба соціального розвитку, ставлення до праці, стимулювання праці, трудові переміщення, трудова поведінка, характер праці, умови праці.

Теми рефератів

1. Соціологія праці та управління як спеціальна соціологічна теорія.
2. Теорія людських стосунків: її сутність і значення для розвитку соціології праці та суспільства.
3. Значення соціології праці та управління у вирішенні соціально-економічних проблем сучасного українського суспільства.

Контрольні питання:

1. Охарактеризуйте головні категорії, поняття соціології праці та управління.
2. Дайте характеристику безробіттю в Україні.
3. Розкрийте періоди розвитку західної соціології праці.
4. У чому полягають особливості розвитку вітчизняної соціології праці?

Методичні рекомендації до вивчення теми.

По-перше слід дати визначення об'єкта і предмета галузевої соціологічної теорії, яка вивчає закономірності формування, функціонування і розвитку соціальних утворень у сфері праці. Навести функції соціології праці та управління.

Потрібно описати основні категорії соціології праці та зайнятості: «характер праці», «зміст праці», «умови праці», «ринок праці», «зайнятість», «безробіття», «мотивація», «адаптація» тощо.

Є питання, які включають в себе відомості про формування теоретичних уявлень про працю. Студенти мають дати характеристику трьох періодів: донаукового, класичного, сучасного.

Потрібно зосередити увагу на аналізі управлінських методів. Визначити, які основні питання опрацьовуються під час вироблення

управлінських стратегій.

Дайте обґрунтовану відповідь на запитання.

1. Яку роль у житті особистості, в її соціальних зв'язках грає праця? Як ви вважаєте, праця "створила" або "зіпсувала" людини? Аргументуйте свою відповідь.

2. Розглядаючи основні етапи історії формування людини як особистості, Кон І. С. відзначає: "У людини індивідуально-природні відмінності доповнюються відмінностями соціальними, обумовленими суспільним поділом праці та диференціацією соціальних функцій, а на певному етапі суспільного розвитку – також і відмінностями індивідуально-особистісними. Усвідомлення значущості, соціальної та особистої цінності індивідуальних відмінностей і пов'язану з цим автономізацію індивідів назвемо персоналізацією".

Запитання: Спробуйте виділити ті властивості, які складають ваші індивідуально-природні, соціальні та індивідуально-особистісні відмінності від інших індивідів.

Які з виділених властивостей ви вважаєте цінними для суспільства і для себе?

Ділова гра

"Конфлікт на промисловому підприємстві".

Мета завдання – імітація економічної діяльності, знайдення оптимального управлінського рішення запропонованої проблеми; ознайомлення з конфліктними ситуаціями, що виникають в організації; розуміння ролі особистості у розвитку організації.

Організація роботи зі студентами:

1. За 1 – 2 тижні студенти отримують установку на проведення ділової гри, ознайомлюються з темою, метою заняття та ігровою ситуацією. Студентам надаються рекомендації щодо літератури, із якою вони мають попрацювати й надаються контрольні запитання, завдяки яким можна перевірити підготовленість до заняття.

Практичне заняття починається з короткого бліц-опитування за контрольними запитаннями (10 – 15 хвилин).

Можлива теоретична частина заняття.

1. Вкажіть основні ознаки організації.

2. Що таке внутрішнє та зовнішнє середовище організації?

3. Яким чином може впливати внутрішнє та зовнішнє середовище організації на конфлікти в організації?

4. Перелічить основні типи конфліктів в організації та надайте їм коротку характеристику.

5. Перелічить ознаки назрівання конфлікту в організації.

6. Окресліть роль особистості на функціонування організації. 2. Далі студенти розподіляють ролі, уточнюється ігрова ситуація та сценарій і надається 10 – 15 хвилин на підготовку до гри, входження у ролі. Після цього розігрується сценарій (до 30 хвилин). Решта часу призначена для аналізу дій кожного з учасників гри та їх колективні дії.

Ігрова ситуація.

Підприємство опинилося на межі банкрутства. Продукція підприємства через низьку якість та високу собівартість не витримує конкуренції на ринку збуту (на цьому етапі важливо уточнити з групою, на якій стадії кризи знаходиться підприємство, для того, щоб спрямувати дії "антикризової команди" на певний сценарій роботи).

Обговорюється групою кількість працюючих на підприємстві (з акцентом уваги на окремих умовних категоріях працюючих – адміністративно-управлінському апараті; працівниках перед пенсійного віку, жінках, що мають малолітніх дітей; решті працюючих. Передбачається, що представники кожної з цих категорій будуть мати власне бачення ситуації і захищати інтереси своєї групи).

Уточнення потребує також і те, яким саме є це підприємство – державним, комерційним чи акціонерним.

Для створення ігрової "інтриги" студентам можна запропонувати можливі заходи, які можуть в зазначеній ситуації допомогти вийти із скрутного становища: замінити застаріле обладнання на нове; скоротити приблизно вдвічі кількість працюючих; підвищити кваліфікацію працівників, що залишилися; знайти та залучити додаткове фінансування; радикально перебудувати всю структуру підприємства.

Учасники гри:

1. Генеральний директор підприємства.

2. Технічний директор.
3. Менеджер з фінансів.
4. Менеджер з персоналу.
5. Голова профспілкового комітету.
6. Представники всіх категорій працівників.
7. Група експертів, що будуть оцінювати та аналізувати гру.

Хід гри:

1. Генеральний директор відкриває нараду та доповідає про ситуацію, що склалася.

2. Технічний директор висловлює думку про необхідність впровадження нової технології, пропонує власний варіант реконструкції підприємства.

3. Менеджер з фінансів пропонує можливі варіанти щодо залучення додаткового фінансування, необхідного для проведення реконструкції підприємства та розв'язання кадрових питань.

4. Менеджер з персоналу висловлює свої міркування щодо можливих варіантів вирішення кадрових проблем.

5. Голова профкому захищає права працівників підприємства та пропонує свій варіант розв'язання проблеми.

6. Представники усіх категорій працівників намагаються захистити своїх колег та висловлюють власне ставлення і власну точку зору щодо реконструкції виробництва.

7. Генеральний директор підводить підсумки наради.

Після цього експерти, що спостерігали за ситуацією оцінюють, як загальну концепцію можливого розв'язання проблеми, так і дії та пропозиції окремих дійових осіб гри. Далі проводиться загальне обговорення гри із усією групою. При цьому її учасникам необхідно надати право висловити власну точку зору, тепер вже не обмежену певною роллю. Завершенням заняття мають стати висновки, зроблені студентами на основі досвіду, набутого під час гри та оцінки якості проведеної роботи.

Творчі завдання.

1. Встановіть відповідність між професійними ролями та якостями, що вони формують. Відповідь обґрунтуйте.

Мета завдання – розвиток здатності аналізувати умови формування особистості в сучасному суспільстві.

Професійні ролі справляють істотний вплив на особистість, формуючи ті чи інші якості, стереотипи мислення та поведінку людини. Проявіть соціологічну уяву і спробуйте встановити однозначну відповідність між перерахованими в табл. колонці під № 1 професійними ролями і названими в колонці № 2 якостями, які вони формують.

Таблиця

Професійні ролі	Професійні якості
№1	№2
1. Лікар 2. Інженер 3. Викладач 4. Керівник 5. Слідчий 6. Економіст	1. Турбота про надійність і безпеку 2. Підвищена зарозумілість 3. Підозрілість 4. Поява розумових і мовних штампів 5. Прагнення до особливої точності 6. Прагнення вселити впевненість у сприятливому результаті справи

2. Кейс "Проблема вибору професії".

Мета завдання – розвиток здатності визначати фактори, що впливають на розвиток особистості; розвиток здатності аналізувати і корегувати умови формування індивідуальності в сучасному суспільстві.

Огляд 1. Кейс розповідає про те, що одним з найбільш відповідальних, визначальних нашої долі, є вибір професії.

У світі існує понад 2 000 професій і зробити вибір дуже важко, важливо поставитися до цього якомога серйозніше, отже від вдалого вибору професії залежить наше майбутнє. Але як зробити цей вибір, коли душа лежить до одного, рідні закликають до іншого, а друзі учаться і вибрали щось третє, час диктує – четверте?

Володимир після школи доводиться робити вибір професії. Тато радить синові вибрати професію викладача, щоб ділитися своїм досвідом (предмет праці: люди і колективи), мама рекомендує стати дизайнером (предмет праці: художній образ, його частини, елементи і властивості), бабуся хоче, щоб онук став ветлікарем (предмет праці: живі організми), дідусь бачить онука інженером (предмет праці: технічні системи та речові предмети), близькі друзі

навчаються і радять йти на програміста (предмет праці: умовні знаки, коди і формули).

Як же Володимиру зробити правильний вибір майбутньої професії? Володимир у розпачі. Особистісні риси Володимира: комунікабельність, відповідальність, стресостійкість, організаторські здібності, аналітичні здібності, просторове мислення.

Аналіз Кейс зосереджений на проблемах вибору особистості і соціальних зв'язках.

Напрями аналізу кейса:

1. Міжособистісні відносини. Один із способів проаналізувати цей кейс є концентрація уваги на міжособистісних відносинах між Володимиром, його мамою, татом, бабусею, дідусем та близькими друзями. Необхідно зрозуміти, чия точка зору цінна і чиї аргументи для нього найбільш важливі.

2. Професійна ідентичність. Ситуація може бути описана за допомогою різноманітності професійних ідентичностей. Переживання ідентичності з віком, з розвитком особистості посилюється: Володимир відчуває зростаючу безперервність між усім тим, що він пережив за все своє дитинство, і тим, що йому належить пережити в майбутньому; між тим, ким він хоче бути, і тим, якими є очікування інших по відношенню до нього. Ідентичність допоможе йому реалізувати основну потребу – знайти свою соціальну нішу й уникнути найбільшого страждання – самотності та сумнівів.

Володимир ідентифікує себе з професією тата, але для цього йому необхідно усвідомити свою професійну придатність, ідентичність з професією мами пов'язана з професійним самовизначенням, ідентичність з професією бабусі пов'язана з виробленням професійно важливих якостей, ідентичність з професією дідуса пов'язана з професійною готовністю та ідентичність з професією більшості друзів пов'язана з професійним розвитком.

Вивчення взаємозв'язку між цілями, інтересами, мотивами і ідентичностями може привести до розуміння і прийняття важливого рішення в житті Володимира.

Професійна ідентичність Володимира пов'язана із емоційним

станом, у якому він перебуває на етапі професійного вибору; виникла на основі відношення до професійної майбутньої професійної діяльності і професіоналізації в цілому як засобу соціалізації, самореалізації і задоволення рівня домагань, також на основі ставлення школяра до себе як суб'єкта професійного шляху, як майбутнього професіонала.

3. Тиск старшого покоління та однолітків.

Кейс демонструє тиск з боку декількох джерел, представників старшого покоління та однолітків. Кейс може бути використаний для обговорення впливу однолітків та старшого покоління на особистість, та як бажання не допустити конфліктної ситуації може привезти до конформної поведінки особистості. Цей кейс дозволяє дослідити чинники, які впливають на формування професійної ідентичності, проблеми вибору майбутньої професії.

4. Вибір професії.

На вибір майбутньої професії впливає мотивація досягнень, думка батьків, уявлення про себе, наявність здібностей і особливих особистісних рис, а також практичні міркування, продиктовані обставинами, які склалися. Як свідомо знайти найбільш придатну для себе професію? Чому людині доводиться вибирати професію, яка дозволить знайти робоче місце і дасть лише кошти для існування? З яких причин цей вибір зроблений? Чи серйозним, зваженим було рішення вибору професії? Як усвідомити свої мотиви вибору? Чи правильний це був вибір? Чому рідні та друзі радять обрати саме цю професію? Яка допомога необхідна Володимирі при виборі професії?

5. Зміна ролей.

Можливо проаналізувати ситуацію з позиції рольової зміни від середньої школи, студента університету та професіонала в своїй справі. Володимир та його друзі знаходяться на початку процесу зміни ролей, старше покоління вже має певний досвід. Чим ці ролі схожі? Чим вони відрізняються? Як вони будуть адаптуватися до нової ролі? Чи будуть змінені старі соціальні відносини, статуси та стосунки?

6. Вік та досвід.

Хоча це і не головне питання кейсу, однак вік та досвід відіграє

важливу роль у професійному виборі. Чи змінилась би ситуація, якщо всі радники були одного віку? Як змінився би вибір, якщо у радників не було б особистого досвіду?

Організація роботи студентів.

У ході обговорення кейсу постають два взаємопов'язані основні запитання.

По-перше, проблема вибору: Володимир може зробити вибір професії як тато – викладача, або як мама – дизайнера, чи як бабуся – ветлікарем, або як дідусь – інженером.

По-друге, перспективи та недоліки кожного вибору. Тому у процесі дискусії важливо (1) переключити увагу від окремих особистостей на соціальні зв'язки, (2) спробувати спрогнозувати перспективи кожної професії у майбутньому; встановити відповідність між особистісними якостями Володимира та зазначеними професіями; знайти оптимальне вирішення.

Приблизний план роботи.

1. Питання.

Студенти індивідуально у зошитах зазначають головні питання та проблеми кейсу.

2. Ідентичності та особистісні якості. Студентську групу об'єднуємо в п'ять підгруп: "тато", "мати", "бабуся", "дідусь" та "друзі". Якщо ці групи занадто великі (тобто більше ніж 4 – 5 студентів у кожній групі) можна організувати кілька груп з кожного типу. Кожній підгрупі пропонується "вжитися у роль" та записати на аркуші паперу 10 відповідей на запитання: Хто я? Якими якостями я володію, враховуючи професійні побажання кожної групи? Після того, як група виконала завдання на дошці зазначаємо ієрархію ідентичностей та запропонованих особистісних якостей та пробуємо порівняти отримані дані з ідентичностями та якостями Володимира.

Можна обговорити, яким чином різні ідентичності та якості впливають на кінцевий вибір, прийняття рішення щодо майбутньої професії.

3. Міжособистісні відносини.

Багато школярів бажають знайти професію, яка обумовлена престижем в очах людей, важливими є мотив наслідування друзів,

бажання довести свою незалежність батькам чи навпаки наслідування сімейних традицій. Студенти можуть поділитися уявленнями про відносини з батьками та друзями. Міжособистісні відносини як цінність. Чи можливе поєднання альтруїзму та егоїзму, почуття приналежності та індивідуальності у даному кейсі?

4. Вибір професії.

Обираємо ключові професійні та особистісні компетентності за кожною професією. У яких випадках професійний вибір мотивує особистість робити речі, які вона раніше не могла б зробити?

5. Зміна ролей.

Студентам пропонується уявити, як зміняться ідентичності Володимира в найближчі декілька років в залежності від його вибору. Які ідентичності стануть більш помітними, а значення яких знизяться в залежності від обраної професії? Після цього можна обговорити які зміни ідентичностей чекають на Володимира після закінчення ВНЗ та в професійному становленні, як вони пов'язані із змінами соціальних ролей, групами приналежності, соціальними зв'язками за кожним варіантом вибору професії.

6. Вибір.

Який би вибір зробили самі студенти, якщо б вони були на місці Володимира. Які мотиви вибору були для них найголовніші? Важливо зрозуміти, як думки з цього питання пов'язані з аналізом мотивів, цінностей та цілей у кейсі.

7. Загальна картина. Завершення обговорення, сфокусуємось на соціальному контексті, на особливостях сучасного суспільства, що називають суспільством ризику, суспільством споживання, інформаційним суспільством. Які професії є найбільш затребуваними у сучасному суспільстві та у майбутньому.

Література:

1. Полтавська О. І. Організація та соціальний інститут: проблема співвідношення понять. Х. : Вісник Харк. держ. акад. культури. 2009. Вип. 25. С. 75–80.

http://library-21.narod.ru/tmp/Razlichie_org_inst.html

2. Захарченко М. В. Історія соціології (від античності до початку ХХ ст.). К. : Либідь, 1993.

3. Піча В. М. Соціологія. Загальний курс : навч. посіб. К., 2000.

4. Погорілий О. І. Соціологічна думка ХХ століття : посібник. К. : Наукова думка, 1996.
5. Соціологія : підручник / За заг. ред. проф. В. П Андрущенко, М. І. Горлача. Х., 1998.
6. Соціологія : підручник для студентів вищих начальних закладів / За ред. В. Г. Городяненка. К. : «Академія», 2012. 560 с.
7. Комих Н. Г. Соціологія в схемах і таблицях : навч. посіб. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. 96 с.

Тема 7-8. Соціологія шлюбу та родини. Соціологія освіти.

План заняття

1. Шлюб як об'єкт соціологічного дослідження. Шлюб в Україні.
2. Альтернативні форми шлюбу.
3. Родина (сім'я) як соціальний інститут.
4. Типи сімей.
5. Соціальні функції сім'ї.
6. Внутрішньо-родинні відносини.
7. Конфлікти в сім'ї. Розлучення та їх наслідки.
8. Предмет і об'єкт соціології освіти.
9. Структура соціології освіти.
10. Соціальні функції та соціальні принципи освіти.
11. Стан і проблеми світової та вітчизняної освіти на сучасному етапі.
12. Модернізація вищої освіти в Україні.
13. Перспективи розвитку системи освіти в ХХІ ст. і у післявоєнний час. *

Сім'я є предметом вивчення багатьох суспільних наук. За змістом, структурою та формою сім'я є історично змінювана мала соціальна група, заснована на родинних зв'язках та відносинами між подружжям, яка забезпечує розвиток соціальних та індивідуальних якостей особистості і здійснює певну економічну діяльність.

Першоосновою сім'ї є шлюб. Шлюб – це санкціонована і регульована суспільством форма взаємин між чоловіком і жінкою, що визначає їх права і обов'язки щодо них самих і дітей. При соціальному аналізі шлюбу треба дати його історичні та альтернативні форми.

У будь-якому суспільстві сім'я має подвійний характер. З одного боку, це соціальний інститут, з другого — мала група, яка має свої закономірності розвитку і функціонування. Звідси її залежність від суспільного устрою, економічних, політичних, релігійних відносин та одночасно — відносна самостійність.

Сім'ї, залежно від представлених у них різних поколінь, бувають нуклеарні (батьки і діти) та розширені (подружня пара, діти, батьки кого-небудь з подружжя, інші родичі і т. п.).

Головними питаннями кожної сім'ї є питання лідерства та розподілу обов'язків. Згідно з цими критеріями, соціологи виділяють три головних типи сім'ї:

1) традиційна (патріархальна) сім'я. Для неї характерно: існування під одним дахом мінімум трьох поколінь, роль лідера відводиться старшому чоловікові; економічна залежність жінки від чоловіка; функціональний розподіл сфер сімейного життя; визнання безумовного авторитету чоловіка в усіх питаннях;

2) нетрадиційна сім'я. В ній зберігаються установки на чоловіче лідерство та розподіл «жіночих» і «чоловічих» обов'язків, але, на відміну від першого типу, без достатніх на те економічних підстав;

3) егалітарна сім'я (сім'я рівних). Для такого типу характерні: пропорційний розподіл домашніх обов'язків, спільне прийняття рішень.

Функції сім'ї тісно пов'язані з її структурою. Тому предметом дослідження соціології сім'ї є функції подружньої взаємодії, батьківські стосовно до дітей, співробітництва між батьками, взаємодії дітей, взаємодії подружжя та їх батьків, взаємодія прабатьків і онуків.

Дати визначення наведених термінів і понять: шлюб, сім'я, моногамія, полігамія, поліандрія, нуклеарна сім'я, тип сім'ї, життєвий цикл сім'ї, функції сім'ї, розлучення, тенденції розвитку сучасних сімей.

Питання для обговорення:

1. Якому інституту сім'ї є базовим для всіх суспільств?
2. В чому суть історичного розвитку українського характеру шлюбу і сім'ї?
3. На різних етапах розвитку українського суспільства в ньому

фіксувалися різні форми сім'ї. Доведіть це на прикладах з історії.

4. Чи правомірні твердження про загибель сім'ї як соціального інституту?

5. Чим зумовлене зростання кількості розлучень в наш час?

Контрольні питання:

1. Що вивчає соціологія шлюбу і сім'ї?

2. Дайте визначення шлюбу, розкрийте його історичні і альтернативні форми.

3. Дайте визначення сім'ї. Які проблеми вивчаються при розгляді сім'ї як соціального інституту і як малої соціальної групи?

4. Охарактеризуйте основні типи сімей.

5. Розкрийте зміст функцій сім'ї.

6. Проаналізуйте тенденції розвитку сучасних шлюбно-сімейних відносин.

Теми рефератів

1. Криза освіти і шляхи її подолання.

2. Суспільство і освіта: динаміка взаємодії.

3. Проблеми реформування освіти в умовах трансформації українського суспільства.

4. Освіта і соціальна мобільність.

5. Соціологічні аспекти розвитку приватної освіти в сучасній Україні.

Завдання для самостійного опрацювання і закріплення матеріалу з теми

1. Розкрийте сутність поняття «освіта».

2. Що являє собою об'єкт та предмет соціології освіти.

3. Що вивчає соціологія освіти?

4. Охарактеризуйте функції, узагальнюючи напрями діяльності та завдання системи освіти як соціального інституту.

5. Назвіть основні різновиди, розкриваючи сутність структури освіти, інституту та засоби.

6. Назвіть відмінності ліберального та консервативного напрямку системи освіти.

Вибрати працільні відповіді на запитання тестів:

1. Соціологія сім'ї виникла:

1. у 40-ві роки XIX ст.;

2. у кінці XIX ст.;
3. у 20-ті роки XX ст.;
4. у 50-ті роки XX ст.

2. Переважною формою екзогамного шлюбу, який передбачав статеві зв'язки між представниками різних родів, був шлюб:

1. парний;
2. груповий;
3. полігамний;
4. моногамний.

3. У наш час найбільш поширена:

1. екзогамія;
2. полігамія;
3. моногамія;
4. ендогамія.

4. Моногамія – це шлюб між:

1. одним і декількома індивідами;
2. між декількома сім'ями;
3. між однією жінкою і декількома чоловіками;
4. між одним чоловіком і однією.

5. Сім'я – це:

1. соціальний інститут;
2. мала соціальна група;
3. община;
4. одночасно і соціальний інститут і мала соціальна група.

Виконати завдання:

Завдання 1. Визначте, до якого типу сім'ї можна віднести сім'ю, у якій ви живете: традиційна, нетрадиційна, егалітарна. (обґрунтуйте свою відповідь).

Завдання 2. Охарактеризуйте свою сім'ю як нуклеарну чи розширену.

Завдання 3. Охарактеризуйте кожну функцію вашої сім'ї.

Завдання 4. Проаналізуйте соціальні і правові умови укладення шлюбу в Україні.

Завдання 5. Охарактеризуйте які Ви знаєте типи шлюбно-сімейних відносин. Сім'я в якій Ви живете до якого типу належить. Аргументуйте.

Практичні завдання до теми:

1. Батьківство як соціальний феномен.

Мета завдання – вивчення батьківства як соціального феномену, визначення його функцій з урахуванням гендерної специфіки.

Приклад для дискусії: "У моєї знайомої молодої пари нещодавно народилася дівчинка. Мама була єдиною дитиною в сім'ї і ніколи не стикалася з малими дітьми, тож у перші місяці була майже безпорадна. Батько, маючи певний досвід виховання молодшої сестри і, зрештою, маючи до цього схильність, чи не всі процедури догляду перебрав на себе. І після того, як одного разу в поліклініці він проявив свою більшу вправність у сповиванні, медики почали вимагати, щоб на прийом дитину носив до них саме батько".

Пропонований план розгортання теми.

1. Соціалізація в сім'ї; поняття батьківства. Необхідність батьків у процесі соціалізації (аргументи за і проти "обмін в парах"; джерела прикладів: мауглі, утопії, комуни початок ХХ ст., комуністичне виховання, сімейна педагогіка, вікова психологія, західний рух усвідомленого батьківства).

2. Історія та сучасність уявлень про роль батька і матері. Робимо конспект "Історія трансформації уявлень щодо ролі батька та матері" (Приклади з культурно-антропологічних розвідок, джерела матриархату та патріархату, гендерні відмінності уявлень про батьківство). Чим відрізняються роль матері та батька?

3. Зміна ролі батька – соціально-економічні, правові, культурні чинники. Демонстраційний аналіз прикладу та розгортання дискусії на опозиції "Чи можуть чоловік і жінка помінятися ролями батька і матері?"

4. Підведення підсумків.

Виокремлення тих факторів батьківства, зокрема, присутніх у виступах груп, які дають вихід на такі теми: шлюбні стратегії, дошлюбна і позашлюбна сексуальна поведінка, психологічний клімат і проблема насилля в сім'ї.

2. Батьківство в традиційному українському суспільстві.

Мета завдання – формування уявлення про традиційні ролі матері та батька в Україні.

Завдання студентам: проаналізувати сюжети українських

народних пісень (ліричні та родинно-побутові), казок, художніх творів з метою виокремлення інформації, зафіксованої у фольклорі щодо ставлення до батьківства, розподілу ролей батька і матері, характерних для традиційного українського суспільства.

При виконанні завдання слід враховувати жанрові та лексичні особливості, регіональну специфіку, а також характер відібраних пісень.

Завдання може виконуватися у групах із написанням аналітичного звіту на 2 – 3 сторінки.

3. Батьківство та материнство: спільне та відмінне.

Мета завдання – проаналізувати спільне та відмінне батьківства та материнства, гендерні стереотипи щодо батьківства та материнства.

Завдання студентам.

Складіть перелік того, що, на вашу думку, включає в себе догляд і виховання дитини. Проти кожного пункту позначте, до чийх обов'язків це повинно входити (матері, батька, обох, інших родичів, певних закладів тощо). Обміняйтеся списками і в парах обговоріть виявлені розбіжності.

Охарактеризуйте уявлення про батьківство та материнство у вашого покоління, які зміни можна спостерігати порівняно зі ставленням ваших батьків.

Зверніть увагу як часто водять на дитячий майданчик, до дитячого садочка, початкової школи, на позашкільні заняття (інших закладів, які знаходяться поруч) своїх дітей татусі (дідусі).

4. Характеристики розлучень.

Мета завдання – проаналізувати причини високого рівня розлучень в Україні.

Завдання студентам: за статистичними та соціологічними даними необхідно проаналізувати особливості розлучень у сучасному українському суспільстві: виявити зв'язок з місцем проживання, регіоном, з віком подружжя, тривалістю шлюбу, кількістю спільних дітей тощо.

Дати пояснення виявленим залежностям та тенденціям. Завдання виконується індивідуально. Можливо обговорення у малих групах.

Творчі завдання.

Кейс "Історія сім'ї Михайлових"

Мета завдання – розвиток можливості соціологічного аналізу соціальних проблем та розуміння принципів функціонування соціальної роботи в Україні.

Огляд Кейс розповідає про історію сім'ї Михайлових, що є повною, багатодітною. Батько і мати тільки перейшли 30-річний рубіж. У сім'ї троє дітей: Яна (9 років), Євгенія (5 років), Максим (8 років). Сім'я проживає у 2-х кімнатній квартирі, яка дісталася у спадок. Батько ніде не працює, всі спроби працевлаштуватися кінчалися невдачами. Причина – низька кваліфікація, а головне, прогули, невідповідність правилам трудової дисципліни. Ніякого інтересу з пошуку роботи не проявляє, улюблене заняття – риболовля, але прогнати за рахунок цього сім'ю неможливо, хоча сам Михайлов приділяє своєму хобі більшу частину життя.

Після народження молодшої дочки мати тривалий час теж не працювала. Останні півроку влаштувалася технічкою в магазин, зарплатня – низька. До школи Яна і Максим ходять час від часу, та декілька разів викривалися в дрібній крадіжці – грошей та солодощів у однокласників.

Незважаючи на всю неадаптивність життя, Михайлових в районі жаліють. Особливо, жаліють дітей, і ще – мати, яка є доброю, безвідмовною і досить працьовитою. Власне на ній все абияк і тримається. Дітей вона по-своєму любить, намагається приголубити, одягнути, але повністю знаходиться під п'ятою у чоловіка. У цьому зв'язку сім'я живе в основному за рахунок соціальної допомоги на дітей.

Сім'я заборгувала всім сусідам, торговцям на ринку, продавцям в магазинах і кіосках. До співробітників соціальної служби від сусідів надійшли скарги на родину Михайлових, та прохання застосувати міри для усунення проблем, які існують у родині, або позбавити батьківських прав матер та батька, які не можуть забезпечити дітям належне життєзабезпечення.

Аналіз Кейс зосереджений на розробленні плану аналітичної та інтерпретаційної роботи з історією сім'ї Михайлових.

Напрями аналізу кейса:

Міжособистісні відносини.

Один із способів проаналізувати цей кейс є концентрація уваги на міжособистісних відносинах між батьками та дітьми.

Необхідно зрозуміти, хто з батьків може забезпечити дітям повноцінний догляд.

Організація роботи студентів.

У ході обговорення кейсу постають два взаємозв'язані основні запитання.

По-перше, проблема: як держава може запобігти такому становищу у багатодітних сімей.

По-друге, перспективи та недоліки праці соціальних робітників.

Тому у процесі дискусії важливо (1) переключити увагу від окремих членів родини з мікрорівня соціальних зв'язків на макрорівень, (2) спробувати спрогнозувати перспективи кожного з членів родини у майбутньому; віднайти оптимальне вирішення.

Приблизний план роботи.

1. Питання.

Студенти індивідуально у зошитах зазначають головні питання та проблеми кейсу.

2. Ідентичності та особистісні якості.

Об'єднуємо студентську групу у чотири підгрупи: "соціальний робітник", "діти", "батьки", "сусіди". Якщо ці групи занадто великі (тобто більше ніж 4 – 5 студентів у кожній групі) можна організувати кілька груп з кожного типу. Кожній підгрупі пропонується "вжитися у роль" та записати на аркуші паперу 10 відповідей на запитання: Які є цінності у родині? Які виникають конфлікти цінностей? Причини та вирішення ситуації з погляду "соціального робітника", "дітей", "батьків" та "сусідів".

Після того, як група виконала завдання – на дошці розписуємо всі моменти які вибрали кожна з підгруп та доповнюємо їх.

Нарешті можна обговорити, яким чином різні ролі впливають на кінцевий вибір, прийняття рішення щодо майбутнього стану сім'ї.

3. Міжособистісні відносини.

Студенти можуть поділитися уявленнями про відносини, які склалися або можуть скластися у родині Михайлових. Міжособистісні відносини як цінність. Проаналізувати ролі між: дітьми та батьками; сім'ї та сусідами; соціальним робітником та

державою.

4. Зміна ролей.

Проаналізувати поведінку дітей та батьків у перспективі найближчих 1 – 5 років у залежності від тих варіантів рішень, які будуть запропоновані.

6. Вибір.

Проблема вибору соціального робітника: як вирішити це питання? Залишити дітей з батькам чи ні? Проаналізувати переваги та недоліки кожного варіанту.

7. Загальна картина.

Якою повинна бути модель соціальної допомоги (активною чи пасивною)?

Запитання для критичного аналізу.

1. Причини виникнення проблеми (на мікро- та макро рівнях)?

2. Шляхи вирішення з точки зору: політики, соціальних робітників, навколишнього середовища (сусіди), родини?

3. Проблеми вибору соціального робітника: як вирішити це питання; залишити дітей батькам чи ні?

4. Перспективи розвитку державної політики по відношенню до багатодітних сімей та для зменшення кількості сімей, які не займаються своїми дітьми?

Література:

1. Полтавська О. І. Організація та соціальний інститут: проблема співвідношення понять. Х. : Вісник Харк. держ. акад. Культури, 2009. Вип. 25. С. 75–80. URL:

http://library-21.narod.ru/tmpl/Razlichie_org_inst.html

2. Захарченко М. В. Історія соціології (від античності до початку ХХ ст.). К. : Либідь, 1993.

3. Піча В. М. Соціологія. Загальний курс : навч. посіб. К., 2000.

4. Погорілий О. І. Соціологічна думка ХХ століття : посібник. К. : Наукова думка, 1996.

5. Соціологія : підручник / За заг. ред. проф. В. П Андрущенко, М. І. Горлача. Х., 1998.

6. Соціологія : підручник для студентів вищих начальних закладів / За ред. В. Г. Городяненка. К. : «Академія», 2012. 560 с.

7. Комих Н. Г. Соціологія в схемах і таблицях : навч. посіб. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. 96 с.

Тема 9. Методологічні основи конкретно-соціологічного дослідження. Методи збору первинної соціологічної інформації

План заняття

1. Поняття та види соціологічного дослідження.
2. Програма конкретно-соціологічного дослідження.
3. Вибірка у соціологічному дослідженні.
4. Соціальний моніторинг.
5. Опитувальні методи збору первинної соціологічної інформації: анкетування; соціологічне інтерв'ю.
6. Соціологічне спостереження.
7. Соціологічний експеримент.
8. Аналіз документів.
9. Метод експертної оцінки.
10. Соціометричне опитування.

Дайте визначення понять і термінів: соціологічне дослідження, етапи проведення ксд, види соціологічних досліджень, програма соціологічних досліджень, об'єкт і предмет соціологічних досліджень, гіпотеза, респондент, вибірка, методи, робочий час дослідження.

Соціологічне дослідження можна визначити як систему логічно послідовних методологічних, методичних та організаційно-технічних процедур, пов'язаних між собою єдиною метою: отримання достовірних даних про явище або процес, які вивчаються, про тенденції та протиріччя їх розвитку. Отримані дані використовують для збагачення наукового знання або у практиці управління соціальним життям.

Соціологічне дослідження включає в себе послідовні етапи: розробка Програми та інструментарію; добір інформації; підготовка добраної інформації до опрацювання та її опрацювання; аналіз отриманої інформації, підведення підсумків дослідження, формулювання висновків та рекомендацій.

Незважаючи на те, що кожне соціологічне дослідження включає

вищезазначені етапи, єдиної, уніфікованої форми соціологічних процедур, придатних для вивчення проблем різної складності, не існує.

Поділ соціологічних досліджень на види залежить від ступеня складності, актуальності, мети, потреб замовників, наукової спроможності тощо.

У кожному конкретному соціологічному дослідженні роль стрижневого кореня виконує програма соціологічного дослідження, яка обумовлює його змістовно-сміслову цінність, якість та надійність здобутої інформації.

Програма соціологічного дослідження складається з багатьох компонентів. Перечисліть їх.

У процесі проведення соціологічного дослідження найбільш часто плануються такі основні методи добору інформації: аналіз документів, опитування, спостереження. Слід розібратися з ними детальніше.

Питання для самоперевірки:

1. Розкрийте сутність соціологічного дослідження, назвіть етапи його проведення.
2. Що таке програма в соціологічному дослідженні, дайте її характеристику.
3. Поясніть, що таке вибірка в соціологічному дослідженні. Які є типи вибірок?
4. Що таке гіпотеза в соціологічному дослідженні? Які види гіпотез Ви знаєте?
5. В чому суть генеральної та вибіркової сукупності?

Контрольні питання.

1. В яких випадках на Вашу думку в соціології вдаються до:
 - спостереження;
 - експерименту;
 - аналізу документів;
 - опитуванню.
2. В чому сутність соціологічного опитування, які його особливості?
3. Що значить соціометричне опитування, які його особливості?
4. Що таке інтерв'ю, в чому його переваги і недоліки?
5. Охарактеризуйте різні види соціологічних досліджень.

Вибрати правильні відповіді на запитання тестів.

1. Соціологічним дослідженням називають:

1. методологічна та методична база, яка забезпечує проведення опитування респондентів з актуальних питань;
2. система процедур, які сприяють отриманню нових знань про досліджуваний об'єкт, з метою вирішення конкретних теоретичних та соціальних проблем;
3. збирання емпіричного матеріалу, з метою вирішення конкретних завдань;
4. уточнення основного змісту явища.

2. Основним науковим документом соціологічного дослідження є:

1. програма соціологічного дослідження;
2. стратегічний план;
3. робоча програма;
4. анкета.

3. Наукова гіпотеза – це:

1. визначення методу збору інформації;
2. припущення;
3. затверджена теорія;
4. неперевірені практикою положення.

4. Соціологічне дослідження дає змогу:

1. мати точну картину матеріального світу;
2. сформувані конкретні заходи щодо вдосконалення соціальної дійсності;
3. поглибити уявлення про сутність природних явищ;
4. сформувані програму взаємопов'язаних заходів.

5. Фундаментальні соціологічні дослідження це:

1. дослідження шляхів, форм та засобів удосконалення діяльності конкретних соціальних об'єктів;
2. дослідження міждисциплінарних проблем, які поєднують елементи фундаментальних та прикладних досліджень;
3. дослідження спрямовані на виявлення та аналіз соціальних тенденцій, закономірностей розвитку і пов'язані з вирішенням складних соціальних проблем;
4. дослідження засобів та методів збору соціологічної інформації.

Виконати практичні завдання.

Завдання 1. Що таке Програма соціологічного дослідження?

Визначте, які з пунктів стосуються методичної, а які методологічної частини Програми соціологічного дослідження:

- а) розробка стратегічного плану дослідження;
- б) вибір і опис методів добору первинної соціологічної інформації;
- в) формування та обґрунтування проблеми;
- г) визначення досліджуваної сукупності, розробка вибірки дослідження;
- д) розробка мети і завдань дослідження;
- е) визначення об'єкта і предмета дослідження;
- ж) опис схеми аналізу отриманих даних;
- з) формування робочих гіпотез дослідження;
- и) системний аналіз об'єкта дослідження;
- к) інтерпретація основних понять дослідження.

Завдання 2. З метою розвитку туристичної галузі в Україні група дослідників на замовлення виконала певну роботу і склала відповідні рекомендації. У ході роботи дослідниками були використані відеоматеріали, порівняльні таблиці, схеми і програми маршрутів, точне дослідження змісту текстових масивів з метою виявлення чи виміру соціальних тенденцій, репрезентованих цими масивами.

Визначте, якими методами соціологічного дослідження користувалися дослідники, обґрунтуйте відповідь.

Завдання 3. У чому полягає зміст методу спостереження, які бувають спостереження?

Творчі завдання.

Завдання 1. Запропонуйте Ваше віртуальне соціологічне дослідження за вказаним зразком. де і коли найчастіше використовують метод спостереження. Аргументуйте, навівши прилади.

- 1. Що таке соціологічне дослідження.
- 2. Етапи Вашого соціологічного дослідження, на якому етапі Ви складатимете Програму вашого дослідження.
- 3. Мета вашого соціологічного дослідження.
- 4. Що є об'єктом вашого соціологічного дослідження?
- 5. Що є предметом вашого соціологічного дослідження?

6. Класифікуйте ваше соціологічне дослідження:

А. За часом	експрес
короткострокове
середньострокове
довгострокове
Б. За видами завдань	фундаментальне
прикладне
комплексне
В. За характером поставлених цілей	розвідувальне
описове
аналітичне
Г. За замовником	госпрозрахункове
держбюджетне

7. Чи будете ви використовувати вибірку (генеральну чи вибіркову сукупність)?

8. Аргументуйте, які за формою питання ви використовували при складанні анкети (відкриті, напіввідкриті, шкальні, альтернативні, питання з преамбулою, питання таблиці).

9. Які питання за предметним змістом зустрічаються у вашій анкеті (про факти, про знання, про думки, про мотиви)?

10. Який спосіб розповсюдження анкет ви будете використовувати (роздатковий, поштовий, телетайпний)?

Тематика соціологічних досліджень

1. Чи вважаєте ви актуальною проблему здоров'я у нашому суспільстві?

2. Фактори, що впливають на рейтинг професій.

3. Вплив на вибір абітурієнтом форми навчання.

4. Вільний час та світ захоплень студентів.

5. Студентський гуртожиток. Проблеми та перспективи.

6. Взаємовідносини студентів у групі.

7. Чи є і чи подобається вам університетська їдальня?

8. Чи допитлива сучасна молодь?

9. Джерела інформації для студентів.

10. Морально-етичні норми. Пережиток минулого чи необхідна вимога — існування суспільства?

11. Засоби зв'язку у житті сучасної молоді.

12. Чим ви керуетесь при виборі парфумів?
13. Фактори подолання наркотизації молоді.
14. Спорт у вашому житті.
15. Пріоритет професійного вибору.
16. Медичне обслуговування в Україні,
17. Чи є Україна демократичною країною?
18. Проблеми війни в Україні
19. Реклама у вашому житті.
20. Громадянське суспільство: далеко чи близько?
21. Україна і проблеми євроінтеграції.
22. Гендерна політика в Україні.
23. Компроміс. Де розумні межі?
24. Девіантна поведінка сучасної молоді.
25. Чи задовольняє Вас рівень професійної підготовки у ВНЗ?
26. Книга, театральна вистава, кіно у житті сучасної молоді.
27. Життєві ідеали у формуванні особистості.
28. Можете запропонувати і вибрати іншу тематику на ваш розсуд.

Література:

1. Полтавська О. І. Організація та соціальний інститут: проблема співвідношення понять. Х. : Вісник Харк. держ. акад. Культури, 2009. Вип. 25. С. 75–80. URL: http://library-21.narod.ru/tmpl/Razlichie_org_inst.html
2. Захарченко М. В. Історія соціології (від античності до початку ХХ ст.). К. : Либідь, 1993.
3. Піча В. М. Соціологія. Загальний курс : навч. посіб. К., 2000.
4. Погорілий О. І. Соціологічна думка ХХ століття : посібник. К. : Наукова думка, 1996.
5. Соціологія : підручник / За заг. ред. проф. В. П Андрущенко, М. І. Горлача. Х., 1998.
6. Соціологія : підручник для студентів вищих начальних закладів / За ред. В. Г. Городяненка. К. : «Академія», 2012. 560 с.
7. Комих Н. Г. Соціологія в схемах і таблицях : навч. посіб. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. 96 с.

Тематика рефератів та есе

1. Соціологія – систематичне вивчення людського суспільства.
2. Сучасне інформаційне суспільство як суб'єкт соціологічного дослідження.
3. Західна соціологія в XIX ст., основні напрямки і проблеми.
4. Найбільш впливові напрями соціологічної теорії XX ст.
5. Студентство – соціально-професійна група чи клас?
6. Соціальні витоки середнього класу в Україні.
7. Маргінальність українського суспільства.
8. Сучасна демографічна ситуація в Україні і світі.
9. Міжетнічні конфлікти: причини виникнення та шляхи вирішення.
10. Соціальні проблеми молоді в Україні, світі.
11. Соціальні проблеми в роки війни в Україні.
12. Студентська сім'я – за чи проти?
13. Вплив ЗМІ на формування девіантної поведінки.
14. Гендер та сексуальність.
15. Проблема насильства над жінками та шляхи його подолання.
16. Революція і тероризм як види політичної боротьби поза правилами.
17. Родинно-подружні стосунки і релігія.
18. Релігія і суспільні зміни на зламі століть.
19. Аналіз впливу мережі Internet на соціальне життя.
20. Глобалізація та розвиток суспільства.

Тематика есе

Жанр есе це висвітлення матеріалу з індивідуально-психологічного боку соціальних явищ. За допомогою есе можна зрозуміти моральну позицію автора, яка активізує соціологічну свідомість, руйнує дані стереотипи і шукає нові форми розуміння соціологічної дійсності.

У жанрі есе крім наукових тверджень використовують суперечності, сумніви, роздуми, художні образи. Жанр есе спонукає студентів самим робити висновки і шукати шляхи вирішення своїх проблем, що виникають у суспільстві. В жанрі есе доречно використати цитати, вислови вчених, видатних політиків, письменників і т. ін. Мова есе образна, жива має виконувати повні

умови , а саме: "простота і стислість тексту повинні поєднуватися з високою значеневою й інтелектуальною концентрацією, есе має бути як умога привабливішим" / Малахова Ж.Д., Огаренко В.М. Викладання соціології: досвід інноваційних прийомів.-К.:2008. – 280 с.

Студентам пропонується написати фрагменти лекції-есе з вищеназваних тем дисципліни "Соціологія".

Засоби проведення поточного і підсумкового контролю знань

Питання поточного контролю до першого модуля

1. Коли виникає соціологія як самостійна наука?
2. Хто вважається засновником соціології як самостійної науки?
3. Що означає термін соціологія?
4. Назвіть і охарактеризуйте соціальні спільноти.
5. Дайте визначення соціології.
6. Охарактеризуйте спільні та відмінні риси об'єкта і предмета соціології як науки.
7. Чим відрізняється предмет соціології від предметів інших наук про суспільство?
8. Дайте розширену характеристику основних функцій соціології.
9. Аргументуйте твердження про соціологію як одну з провідних соціально – гуманітарних дисциплін.
10. Які особливості категорії „соціальне” в соціології?
11. Охарактеризуйте сутність та типологію суспільства.
12. У чому виявляється специфіка соціальних закономірностей?
13. Поясніть соціальну суть особистості, процес її соціалізації.
14. Зобразіть у вигляді схеми, до яких соціальних спільнот може входити студент.
15. Назвіть функції, які виконують наступні соціальні інститути: сімейні, правові, політичні, релігійні, професійно – промислові.
16. Охарактеризуйте причини виникнення соціології як самостійної науки.
17. Охарактеризуйте сутність соціальної структури суспільства

і її складові елементи.

18. Проаналізуйте основні теорії, що пояснюють особливості соціальної структури суспільства.

19. Охарактеризуйте роль соціології у житті суспільства.

20. Яка суть соціальної стратифікації та соціальної мобільності?

Питання поточного контролю до другого модуля

1. В чому полягає специфіка праці як соціально-економічної категорії?

2. Поясніть в чому полягає соціальна сутність праці.

3. Як співвідносяться поняття „зміст праці”, „суспільна форма праці” і „характер праці”?

4. Охарактеризуйте сутність, структуру та функції трудового колективу.

5. Проаналізуйте типологію трудових колективів.

6. Охарактеризуйте стилі та методи керівництва в трудовому колективі.

7. Поясніть, причини виникнення і шляхи подолання конфліктів в трудових колективах.

8. Охарактеризуйте шлюб і сім'ю з соціологічної точки зору.

9. Проаналізуйте сім'ю як малу соціальну групу як соціальний інститут.

10. Дайте аналіз сім'ї: сутність, структура, функції.

11. Які є види сучасних шлюбно-сімейних відносин?

12. Проаналізуйте протиріччя сучасних шлюбно-сімейних відносин.

13. Поясніть тенденції сучасних шлюбно-сімейних відносин.

14. Охарактеризуйте етапи проведення соціологічного дослідження.

15. Визначте сутність та організацію соціологічного дослідження.

16. Охарактеризуйте програму та робочий план соціологічного дослідження.

17. Що таке гіпотеза в соціологічному дослідженні. Які вони бувають. Наведіть приклади.

18. Назвіть і дайте характеристику основних методів соціологічних досліджень.

19. Охарактеризуйте метод аналізу документів в соціології.

20. Дайте аналіз опитування в соціології. Назвіть його плюси та мінуси.

Питання для підсумкового контролю знань

1. Об'єкт і предмет соціології.

2. Націоналізм, партіотизм, космополітизм як вища суспільного життя.

3. Сутність шлюбу та його альтернативні форми.

4. Категорії соціології: соціальне, соціальна спільнота, соціальні відносини, соціальний інститут.

5. Етнонаціональна структура та проблеми етнонаціонального розвитку України.

6. Умови формування та розвитку сімейно-шлюбних відносин.

7. Структура соціології.

8. Протиріччя в сучасних сімейно-шлюбних відносинах. Розлучення та їх наслідки.

9. Передумови виникнення соціології. Розвиток соціологічної думки в ХІХ столітті.

10. Назвіть і охарактеризуйте соціальні спільноти як елементи суспільства.

11. Сім'я як соціальний інститут. Соціальні функції сім'ї.

12. Сучасні соціологічні теорії: структурного функціоналізму, соціального конфлікту, символічного інтеракціонізму.

13. Сутність і завдання соціології праці.

14. Студентська сім'я, її особливості та проблеми.

15. Сутність соціальної структури суспільства та її складові елементи.

16. Функції соціології.

17. Теорія класів в соціології.

18. Трудовий колектив: сутність, структура та функції.

19. Сім'я як первинний осередок суспільства. Типи сімей.

20. Теорія еліти.

21. Основні категорії соціології праці.

22. Теорії соціальної стратифікації та соціальної мобільності.

23. Керівник в системі управління трудовим колективом. Методи та стилі керівництва.

24. Соціологічне дослідження: поняття, види, етапи.
25. Розвиток соціологічної науки в ХХ столітті.
26. Етнічна структура суспільства.
27. Генеральна та вибіркова сукупність в соціологічному дослідженні. Види вибірки.
28. Соціальна структура та тенденції її розвитку в Україні на сучасному етапі.
29. Суспільство: сутність, типологія.
30. Опитування в соціологічному дослідженні. Види опитувань.
31. Конфлікти в трудовому колективі та шляхи їх вирішення.
32. Зв'язок соціології з іншими соціально-гуманітарними науками.
10. Сутність анкетування як методу збирання інформації, його переваги та недоліки.
11. Соціалізація людини: сутність, основні чинники та фази.
12. Типологія осіб за їх участю в дозвільній культурній діяльності. Наведіть приклади із життя.
13. Основні види та етапи соціологічних досліджень.
14. Функції соціології.
15. Сутність етносу та його історичні форми.
16. Спостереження в соціології. Види спостережень.
17. Міжетнічні процеси в сучасному світі.
18. Вивчення документів як метод збирання первинної соціологічної інформації.
19. Ознаки і характеристика суспільства як системи.
20. Чинники і фактори соціальних змін.
21. Сутність понять “людина”, “індивід”, “особистість”, “індивідуальність”.
22. Основні характеристики сучасних національно-етнічних спільнот.
23. Типологія особистостей в соціології.
24. Що таке нація та які існують теорії націй?
25. Що спільного і відмінного в поняттях "клас" і "страта" в соціології.
26. Студентська сім'я за і проти.
50. Тенденції та проблеми розвитку сучасних сімейно-шлюбних відносин.

- 51. Сутність і структура особистості.
- 52. Програма соціального дослідження.

Критерії оцінки знань студентів

Основними критеріями, що характеризують рівень компетентності студента при оцінюванні результатів поточного та підсумкового контролів з навчальної дисципліни «Соціологія» є такі:

- виконання всіх видів навчальної роботи, передбачені робочою програмою навчальної дисципліни;
- глибина і характер знань навчального матеріалу за змістом навчальної дисципліни, що міститься в основних та додаткових рекомендованих літературних джерелах;
- вміння аналізувати явища, які вивчаються, у їх взаємозв'язку і розвитку;
- характер відповідей на поставлені питання (чіткість, лаконічність, логічність, послідовність тощо);
- вміння застосовувати теоретичні положення під час розв'язання практичних задач;
- вміння аналізувати достовірність одержаних результатів.

Оцінювання результатів поточної роботи (завдань, що виконуються на семінарських, індивідуальних заняттях та консультаціях, результати самостійної роботи студентів) проводиться за такими критеріями у % від кількості балів, виділених на завдання із заокругленням до цілого числа:

0% – завдання не виконано;

40% – завдання виконано частково та містить суттєві помилки методичного або розрахункового характеру;

60% – завдання виконано повністю, але містить суттєві помилки у розрахунках або в методиці;

80% – завдання виконано повністю і вчасно, проте містить окремі несуттєві недоліки (розмірності, висновки, оформлення тощо);

100% – завдання виконано правильно, вчасно і без зауважень.

Семінарські заняття			
Змістовий модуль 1. Загальні питання історії та теорії соціології. Суспільство як соціальна система.			
1.2.1.	Об'єкт, предмет, функції, структура, категорії соціології. Взаємозв'язок соціології з іншими науками про суспільство та людину.	5	Підготовка виступів. Виконання досліджень вправ,
1.2.2.	Передумови виникнення та етапи розвитку світової та вітчизняної соціології.	5	Підготовка виступів. Виконання досліджень вправ,
1.2.3.	Суспільство як соціальна система. Соціальна структура суспільства її складові елементи та теорії. Реферат	5 10	Підготовка виступів. Виконання досліджень вправ,
Змістовий модуль 2. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії. Методика та техніка соціологічних досліджень.			
1.2.4.	Соціологія особистості.	5 5	Підготовка виступів. Виконання досліджень вправ,
1.2.5.	Соціологія праці та управління колективом.	5	Підготовка виступів. Виконання досліджень вправ,
1.2.6.	Соціологія шлюбу та родини. Соціологія освіти.	5	Підготовка виступів. Виконання досліджень вправ,
1.2.7.	Методологічні основи конкретно-соціологічного дослідження. Методи збору первинної соціологічної інформації. Реферат	5 10	Підготовка виступів. Виконання досліджень вправ,
Усього бали за семінарські заняття		60	
Усього бали за поточною складовою оцінювання:		60	
2. Модульна складова оцінювання			
2.1.	Модульний контроль №1	20	Комп'ютерне тестування
2.2.	Модульний контроль №2	20	Комп'ютерне тестування
Усього бали за підсумковою складовою оцінювання:		40	
Разом бали за освітню компоненту:		100	

Оцінювання завдань поточного (модульного) контролю*

Рівень складності завдань	Кількість завдань в білеті	Оцінка завдань, балів	
		за одне	загальна
1	20	0,4	8
2	9	1	9
3	1	3	3
Разом	30	X	20

* наводиться для усіх модульних контролів

Література

Основна

1. Соціологія. Модульний курс . навч. посіб. / під. ред. Семке Н.М. Х., 2009. 352 с.

2. Черниш Н. Й. Соціологія : підручник за рейтингово-модульною системою навчання. К., 2009. 468 с.

3. Пшеничнюк О. В., Романовська О. В. Соціологія : посібник для підготовки до іспитів. К., 2005. 152 с.

4. Семке Н. М. Соціологія. Шпаргалка для студента. Х., 2007. 32 с.

5. Практикум по соціології : навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів освіти / За ред. В. Г. Пічі. Л., 2006. 368 с.

6. Соціологія : підручник для студентів вищих навч. закладів / Під ред. Городяненко В. Г. К., 2006. 560 с.

7. Вербець В. В., Субот О. А., Христюк Т. А. Соціологія : навч. посібник. К., 2009. 550 с.

8. Дворецька Г. В. Соціологія : навч. пос. К., 2004. 472 с.

9. Примуш М. В. Загальна соціологія : навч. пос. К., 2008. 592 с.

10. Лукашевич М. П., Туленков М. В. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії : навч. пос. К., 2006. 464 с.

11. Соціологія : підручник / під ред. Требіна М. П. Х., 2010. 224 с.

12. Лукашевич М. П., Туленков М. В. Соціологія. Загальний курс : підручник. К., 2008. 408 с.

13. Соціологія : підручник / Під ред. Осипової Н. П. К., 2008. 336 с.

14. Сірий Є. В Соціологія: загальна теорія, історія розвитку, спеціальні та галузеві теорії : навч. пос. К., 2007. 480 с.

15. Танчин І. З. Соціологія : навч. посіб. К., 2007. 351 с.
16. Соціологія : підручник для студентів вищ. навч. закл. / під ред. Волович В. Г. К., 2009. 808 с.
17. Соціологія : експериментальний курс лекцій. Т., 2007. 220 с.
18. Подольська Е. А., Подольська Т. В. Соціологія: 100 питань – 100 відповідей. К., 2009. 352 с.
19. Юрій М. Ф. Соціологія : підручник. К., 2007. 288 с.
20. Соціологія : курс лекцій / За ред. Старовойта І. С. Т. 2009. 176 с.
21. Кузьменко Т. М. Соціологія : навч. посіб. К., 2010. 320 с.
22. Жоль К. К. Соціологія : навч. посіб. К., 2005. 440 с.
23. Болотіна Є. В., Мішура В. Б. Соціологія : навч. посіб. К., 2007. 128 с.
24. Аблов А. Ф. Загальна соціологія : конспект лекцій. Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2019. 129 с.
25. Болтівець С. Молодь як об'єкт ювенологічних досліджень. *Психологія і суспільство*. 2018. № 4. С. 94–106.
26. Ворона В. Академічна соціологія в Україні (1918–2018) у 2 т. Київ : Інститут соціології НАН України. 2018. Т. 1. Історія становлення та розвитку. 526 с.
27. Ворона В. Академічна соціологія в Україні (1918–2018) у 2 т. Київ : Інститут соціології НАН України, 2019. Т. 2. Спогади інтерв'ю статті. 345 с.
28. Ворона В. Соціологія як наукова дисципліна: постпозитивістська концепція Дж. Александера та П. Коломі. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2022. № 4 С. 7–29.
29. Гантінгтон С. Політичний порядок у мінливих суспільствах. Київ : Наш формат. 2020. 448 с.
30. Гвоздецька Б., Рюль В., Варга Н. Соціологія: методичні матеріали до самостійної роботи : навч.-метод. посіб. Ужгород, 2021. 111 с.
31. Гуменюк Л. Й. Соціологія. Хрестоматія (від першоджерел до сучасності) у 2 т. Львів : ЛьвДУВС. 2019. Т. 1. 784 с.
32. Загальна соціологія. Хрестоматія. Київ : Ліра-К, 2019. 354 с.
33. Зубченко О. С. Електоральна соціологія : підручник. Київ : Ліра-К, 2023. 385 с.

34. Іваненко О., Корегін О. Соціологія і демографія: про ролі, зв'язки та призначення наук. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2022. № 1. С. 165–195.
35. Коваліско Н., Макеєв С. Соціологія соціальної структури покоління. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2021. № 2. С. 60–74.
36. Комих Н. Г. Соціологія в схемах і таблицях : навч. посіб. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. 96 с.
37. Кудринська Г. І., Лапан Т. Д. Місія соціології в осмисленні російсько-української війни. *Габітус*. 2023. № 51. С. 29–34.
38. Куценко О. Соціологія: рольова модель на шляху між екстримами (дороговкази ХІХ Світового конгресу соціологів). *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2019. № 4. С. 147–157.
39. Ляшенко Н. О., Семке Н. М. Соціологія сім'ї. Конспект лекцій для студентів спеціальності 054 «Соціологія»: у 2 ч. Харків : НТУ «ХПІ», 2018. 96 с.
40. Макеєв С. Класики німецької та світової соціології у Першій світовій війні. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2022. № 4. С. 162–171.
41. Методологія і методи соціологічних досліджень в Україні: історія та сучасні проблеми. До 70-річчя В. Паніотто / Наук. ред. В. С. Бакірова, Є. І. Головаха. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2017. 208 с.
42. Практикум з соціології : навч. посіб. для студентів вищих закладів освіти. За ред. В. М. Пічі. Львів : ПП «Магнолія 2006», 2025. 368 с.
43. Райт Е. О. Підходи до класового аналізу : колект. моногр. Київ : Інститут соціології НАН України, 2019. 287 с.
44. Савченко М. М. Професійне самовизначення в українській, радянській та північноамериканській соціології: аналіз досвіду досліджень. *Габітус*. 2022. Вип. 41. С. 53–59.
45. Соціологія. Аналіз суспільства : підручник. Львів : Колір Про, 2020. 799 с.
46. 32. Яковлев М. В., Дубас М. О., Купка О. В. Цифрова соціологія та постінформаційне суспільство: методологічні виклики й дослідницькі перспективи. *Габітус*. 2023. № 55. С. 33–38.

47. Коваліско Н. В. Основи соціальної стратифікації : навч. посіб. Л., 2009. 328 с.

Додаткова

48. Гідденс Е. Соціологія. К., 1999. 726 с.

49. Соціальні та галузеві соціології : навч. посіб. / Під ред. Тимченка В. Є. К., 2003. 304 с.

50. Соціологія культури: навч. посіб. / Під ред. Семашка О. М., Пічі В. М. К. ; Л., 2002. 334 с.

51. Огаренко В. М., Малахов Ж. Д. Соціологія малих груп : підручник. К., 2005. 292 с.

52. Психологія сім'ї : навч. посіб. / під ред. Поліщука В. М. Суми, 2009. 282 с.

53. Білоус В. С. Соціологія у визначеннях, поясненнях, схемах, таблицях : навч. пос. К., 2002. 140 с.

54. Технології прикладних соціологічних досліджень : навч.-метод. посіб. К., 2003. 124 с.

55. Нестуля О. О. Практикум. К., 2009. 272 с.

56. Соціологія: терміни, поняття, персоналії / Під ред. Пічі В. М. К. ; Л., 2002. 480 с.

57. Соціологія : короткий енциклопедичний словник / Під ред. Воловича В. І. К., 1998. 736 с.

58. Купрій Т. Г. Соціологія освіти : навчальний посібник для студентів непрофільних спеціальностей / Укл.Т. Г. Купрій. К. : «Логос», 2014. 304 с.

59. Штомпка П. Соціологія. Аналіз суспільства : підручник. Львів : Колір Про, 2020. 799 с.

60. Яковлев М. В., Дубас М. О., Купка О. В. Цифрова соціологія та постінформаційне суспільство: методологічні виклики й дослідницькі перспективи. *Габітус*. 2023. № 55. С. 33–38.

61. Паніотто В. Соціологія в анекдотах. Київ : Дух і Літера, 2022. 392 с.

62. Пилипенко В. Соціальний діалог і трансформаційні зміни в Україні. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2018. 184 с.

63. Полтораков О. Ю. Деметафоризація в термінологічних контекстах теоретичної соціології. *Український соціум*. 2020. № 1. С. 52–61.

64. Скиба Е. К., Комих Н. Г. Гендерна дискримінація: інструменти виявлення та протидії в секторі безпеки та оборони. Дніпро, ДДУВС, 2023. 34 с.

65. Соціологія : навчальний конспект лекцій. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. 157 с.

66. Бобіна О. В. Соціологія : навч. посіб. / За ред. І. В. Шаповалової. Миколаїв : НУК, 2020. 281 с.

67. Коваліско Н. В., Лапан Т. Д., Черниш Н. Й. Соціологія: теорії середнього рівня : навч. посіб. Київ : «Каравела». 2020. 356 с.

68. Хижняк Л. М. Феномен бідності в оптиці соціології і соціальної статистики: теоретичний аспект. *Габітус*. 2020. Вип. 12. Т. 1. С. 127–131.